

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

APRIL 1986 NUMMER 4

Indhold

Vagn O. Kyed: En arkitekt i Augustenborg 1929-1932	97
Troels Fink: Mindretalsskolerne 1985	105
H. V. Gregersen: Var Skt. Nikolai i Aabenraa en tysk kirke?	112
Fr. Rudbeck: Valget i Sydslesvig 2. marts 1986	124
Karl Lund: En pengeseddel fra Uge	125
Bog anmeldelser	127
Grænselandsdagbog	129

Slægtshistoriske undersøgelser

udføres over hele landet.

Samvittighedsfuldt, personligt arbejde og reel afregningsform, der ikke vælter budgettet.

Uwe Thomsen, Frilandsvej 10, 6270 Tønder. Tlf. (04) 72 22 25

Haderslev museum

Udstillinger:

22. marts-19. maj 1986. Amatørarkæologernes arbejde.

Giv plads for liv. Husarbejde – Tjenestepige – Moderskab i 30'erne.

Udstilling 16. marts-27. april 1986.

Udstilling arrangeret af Haderslev Kunstforening:

4. maj-31. maj 1986: Dansk kunst under besættelsen 1940-45.

Haderslev museum

Dalgade 7. Tlf. 04-52 75 66.

Åbningstider til 30.4.: Tirsdag-søndag kl. 12-16.30. Mandag lukket. Fra 1.5.: Tirsdag-fredag kl.

10-17, lørdag og søndag kl. 12-17. Mandag lukket.

Virksomheds- og foreningshistorie, jubilæumsskrifter etc.

Få først et tilbud fra

Forlaget SLUSEN

Postbox 75

6270 Tønder . Tlf. (04) 72 22 25

Sønderjysk Månedsskrift indtales på bånd og kan lånes på bibliotekerne.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 9,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Hel eller delvis gengivelse af indholdet i Sønderjysk Månedsskrift må kun ske med redaktionens skriftlige tilladelse.

Retskrivning i Sønderjysk Månedsskrift bestemmes med hensyn til stednavne af den pågældende forfatter, eksempelvis Aabenraa eller Åbenrå, Aabølling eller Åbølling.

Augustenborg slot, som slottet så ud i 1929.

En arkitekt i Augustenborg

Af VAGN O. KYED

I årene 1929-1932 arbejdede arkitekt Vagn O. Kyed, MAA, Odense, med ombygningen af Augustenborg slot.

Her fortæller han dels om sit arbejde, dels om den smukke, lille slotsby og dens beboere.

Om Augustenborg er der i et værk fra 1856 skrevet: »Hvo som har set stedet, medbringer herfra erindringen om det fredeligste, mildeste, yndigste nogen i sit liv har set«.

Jeg kan ikke tænke mig en bedre beskrivelse af den lille by i sin tornerosesøvn, der modtog mig d. 1. juni 1929, for i tre år i tre forskellige boliger at huse mig og min lille familie.

Min opgave i Augustenborg var som arkitekt først at opmåle samtlige bygninger hørende under slottet og dernæst som tilsynsførende at styre ombygnings- og nybygningsarbejderne ved slottets indretning til sindssygehospital.

Kgl. bygningsinspektør Knud Lehn Petersen, Odense, forestod ombygninger og restaureringer af alle gamle bygninger, medens kgl. bygningsinspektør Kr. Varming, København, projekterede samtlige nybygninger.

Administrationen lå hos Direktoratet for Statens Sindssygehospitaler ved dets myndige direktør Brøchner Mortensen.

Ingeniørarbejderne var projekteret af fa. Crone & Koch, København.

Det blev mellem alle parter et eksemplærisk og loyalt samarbejde i de tre år, som kun een gang affødte visse ubehageligheder, idet jeg uden at spørge mine kgl. foresatte havde lovet direktøren, – det var nu nok en ordre mere end en bøn, – at afslutte arbejderne til indflytning 1. april 1932 i stedet for som aftalt mellem parterne d. 1. juni 1932. Ved en energisk indsats fra alle sider reddede jeg heldigvis æren og et skulderklap fra direktøren.

Domestikfløjen, hvor forfatteren havde bopæl i 1931.

Sommer og efterår gik med opmålinger af: 1. Hovedbygning opført 1770-76; planerne i sydfløj og hovedfløj bibeholdtes med gange mod gård og værelser mod syd og vest. Slotskirken forblev selvfølgelig som et af landets smukkeste kirkerum urørt bortset fra en nænsom restaurering. 2. Portbygning fra ca. 1770 er i det store og hele bevaret. 3. Den sydlige staldlænge »Marstaldsbygningen« fra 1733, rummede stalde til hertugens 60 fuldblodsheste og flere vognporte; den blev nu til patientfløj. 4. Den nordlige længe »Ridehuset« fra 1764, blev til sal og kontorer. 5. I vaskeribygningen vest for Ridehuset fra 1764 blev der indrettet et nyt vaskeri. 6. Den smukke længe til venstre i indkørslen til gård og have også fra 1764 var »Domestiquefløj« og blev restaureret til tre boliger for personale. 7. Til højre i indkørslen ligger det ganske flotte »Gartnerhus« fra ca. 1840 med sine klassisk rene facader, der antagelig skyldes gode råd fra vor berømte arkitekt C. F. Hansen, der dengang arbejdede i Altona. Det hed også »Kavallerbygningen« og blev nu efter restaurering til kontorer og boliger for personale.

Slottets og bygningernes anvendelse som helhed havde efterladt nogle slemme rester af brug og misbrug; der fandtes ikke meget af værdi tilbage. Der var dog i selve

slottet smukke, dekorerede kakkellovsnicher, og havesalen var stadig fornem med sine stukdekorationer af kunstneren Taddei. Allerede dengang fortalte man om det ene relief over en af dørene »et romersk måltid«, at hertugen ønskede dette, for at vise sine børn, hvordan man ikke burde sidde tilbords.

Min lille søn på et år var desværre for ung til at lære noget heraf.

At der var gået slid på alle bygninger var såre naturligt. Fra 1848, hvor hertug Christian August og Prinsen af Nør som landsforræddere måtte flygte fra deres besiddelser, var slottet lazaret til 1850, kaserne fra 1850-64 og kvindeseminarium fra 1878-1919. Herefter stod slottet tomt til jeg 1. juni 1929 indrettede mig en tegnestue på 1. sal i sydfløjen; det var langt fra hyggeligt om aftenen, når tapeterne hang og daskede, og rotterne pøb.

Den herlige slotskirke blev restaureret og orgelet omhyggeligt repareret. Jeg havde den ære også at være kirkeværge, og da de gamle trædebælge skulle udskiftes med el-blæseværk, blev det min opgave i en overgangsperiode at træde de gamle bælge, når strømtilførslen svigtede. Jeg har blæst til flere bryllupper og sågar til et guldbryllup.

»Gammel Pot«, slottets mangeårige op-

synsmand havde guldbryllup, og de to gamle gik i deres bedste tøj, hun med guldiadem på hovedet og han med gyldne aks i knaphullet, til alters og blev faktisk viet påny. Slægt og venner var med og aller bagest kom vor gravhund, der elskede de to gamle, som gav den »knocher«. Hunden fulgte med de to helt op til alterskranken og gav sig til at gø ad præsten. Jeg trådte den dag bælte med særlig omhu og følelse til organistens bryllupsmarch fra »En Skærsommernatsdrøm«.

Da jeg mange år efter fik at vide, at jeg havde givet luft til et historisk orgel fra 1773 blev dette minde om mine musikalske præstationer mig endnu kærere.

»Gammel Pot« var æresmedlem af »æ brandwehr« og kaldtes sådan, fordi han ved en årsfest drak 22 grogger »Potter« med et vistnok uheldigt resultat til slut.

Byens elektricitetsværk udbrændte i 1930 på grund af sirenens tavshed, da strømmen naturligt svigtede. Først sent kom »æ brandwehr« igang efter råben og skrigen i gaderne.

Jeg havde som omtalt tegnestue i sydfløjen, og da vi senere nedbrød det gamle loft, faldt en masse blå stumper af breve fra lazarettiden ud. Hvordan de var puttet ned i etageadskillelsen, forbliver en gåde. Jeg afleverede materialet til Direktoratet for Statens Sindssygehospitaller, men beholdt dog selv et par stykker, som jeg mange år efter sendte til Sønderborg Slot.

Eet af dem var fra en mor, der ønskede sønnen rask, »så han snart kunne komme ud igen og slå mange tyskere ihjel«.

Da der blev for koldt på slottet, flyttede jeg over i den lille idylliske, gamle gartnerbolig, der blev indrettet til arkitektbolig. Alt var smukt rundt omkring med store fyrretræer og parkanlæg, men senere forsvandt idyllen med nyt vaskeri og stort kedelhus.

Den gamle gartner havde »schnurbart« og så vistnok preussisk ud for sin tid. Han

I følge forfatterens egne oplysninger forestiller dette amatørfoto fra 1930 slotsarkitekten, reservebælge-træderen, kirkeværgen og slotsforvalteren med familiens hund »fru Pussy Bacher Petsen« på armen.

var ikke elsket på grund af sin fortid som tysk gendarm; de danske fortalte mange historier om den tid.

Han ville ellers gerne være en god dansk mand; men smeden Sandholdt, som var meget dansk, sagde en dag til ham: »Ja, do, din stjamp, wen vi en daw blir kinese« så køfer do dig en pisk å hænger o di nak!«

Sandholdt, der boede i et af de smukkeste huse, »Postholderens Hus«, Storegade 23, en helt lille slotspræstegård, var en ivrig forkæmper for danskheden kontra det tyske og fortalte meget herom, uden at det dog påvirkede min absolutte passivitet og neutralitet i det spørgsmål. Det var simpelthen nødvendigt for et godt samarbejde på byggepladsen.

Sandholdt var også den stedlige Taxa og kørte blandt andet den unge arkitekt til dennes eget bryllup i Them kirke ved Silkeborg i et forrygende snevejr d. 15.2.1930 og hjem igen samme aften med det unge nygifte par. Bryllup var betinget af, at det skete på en lørdag. Så kunne vi marchere bryllupsrejse i Slotsparken om søndagen. Det var dengang, hvor man heller ikke

*Slotsalleen.
Foto 1930.*

havde sommerferie. Jeg havde det ikke i de tre år i Augustenborg.

Hen på året i 1930 flyttede vi over i »Domestiquefløjen«, hvor der var både centralvarme og bad.

I den sydligste bolig havde en gammel skrædder boet. Vi kom igang med optagning af gulvbrædder m.m.; men arbejdet blev standset nogle dage på grund af lopper i myriader. Først efter udluftning og gasning kunne arbejdet videreføres. Skrædderen må vel have været immun.

I den gamle frugthave blev der opført fire nye pavilloner i gule sten. De gamle bygninger er opført i gule flensborgsten, og jeg fik pålagt i samarbejde med Egersund teglværkerne at lade fremstille de nye sten med en struktur og i en rigtig farveblending, så de lignede de gamle flensborgsten. Det blev vanskeligt, men det lykkedes til sidst.

Midt under opførelsen af disse pavilloner kom Christian X på besøg. Kongen var i dårligt humør og brummede noget om: »noget forbandet svineri«.

Jeg blev noget forbavset; men man fortalte mig senere, at Kongen mente, at Augustenborg i stedet for Gråsten burde have været residens for kronprinsparret. Nu ødelagde vi oven i købet den gamle fine frugthave med de mange »Gravensteneræbler«. (Hvor sådan et dugget morgenæble dog smagte!)

Jeg indrømmer, at jeg ved næste kongebesøg sad oppe i klokketårnet, og selvfølgelig skinnede så nådens sol den formiddag.

Under udgravning til pavillonerne, der lå på kanten af en lille mose, skød mosejorden på grund af jordtrykket en dag pludselig op, og samtidig rejste en ca. 80 cm høj figur sig op, for et øjeblik efter at

Augustenborg slotskirke, hvor alter, prædikestol og orgel er en sammenbygget enhed.

falde tilbage. Det var Bismarck, og han ligger altså stadig under en af patienthaverne.

Mange år efter fortalte jeg ved en middag dette til prinsesse Margaretha. Hun så venligt på mig og sagde så: »De er vist en værre een«.

Da vi levede i den lille gartnerbolig, kom vi i familie med bager Petersens på Storegade, »Bacher Petsen«; hans store gravhund blev nemlig med vor lille gravhund »far til fire«, et så vidunderligt kuld, at vi ikke nænnede at gå i rette med »svigerfar Petsen«.

Med til slottet hørte og hører jo stadig Palæet og Prinsens Hus, et interessant og meget smukt bygningskomplex. Prinsens Hus fra 1765 er opført for hertug Emil August som hans »filosofiske bolig«.

Da jeg målte op 164 år senere, blev der måske også filosoferet af og til. Da var hu-

set nemlig arrest; så muligvis var hertugens filosofi: »Man skal forstå at vurdere livet efter den værdi, det har for egen nydelse«, ikke helt dækkende for de indsattes filosofiske betragtninger. Huset blev indrettet til boliger.

Palæet, et pompøst hus med gode detaljer i planer og facader, er opført ca. 1790 og blev enkesæde for hertuginde Louise Augusta, død 1843, efter den første beboer prinsesse Louises død 1815. Senere var Palæet bolig for både tyske og danske embedsmænd.

Det blev nu en pompøs bolig for den første overlæge, og senere blev det indrettet til patientbrug.

Haver og park, der hører til slot og palæ er stadig lige smukke; særlig de herlige lindalleer er pragtfulde om efteråret ved løvfald.

H. C. Andersens lind i begyndelsen af

Interieur med dør i hovedfløjen. Over døren et dørstykke med klassisk motiv.

den ene allé er det en nydelse at sidde under – ikke mindst, når man er fra Odense. Digterens ophold her og i Gråsten hos den hertugelige familie var meget vellykket og harmonisk, indtil det gik op for digteren, at det nok var bedst at holde sig væk fra de truende skyer, der hang over Augustenborg. Andersen skriver i 1845: »Erindringen om hiin tid og dens efterklang er et smerteligt echo, todt, todt!«

Han kom aldrig oftere til Augustenborg; men for os var den magtfulde gamle lind dejlig at sidde under de mange sommerdage.

Vort privatliv gav ikke anledning til mange bekendtskaber i byen, dertil var mit arbejde alt for tidrøvende, ligesom det var småt med »babysittere« til vores lille søn.

Apotekeren i det gamle apotek i Slotsallé, Dantzer Sørensen, og hans søde frue, der var meget musikinteresseret, besøgte vi af og til, dels for at spille kort og dels for at musicere, da jeg dengang spillede violin. Huset var fra 1761, et typisk Augustenborghus, senere tilbygget to fag, hvad der ikke klædte det. Men der var megen hygge indenfor murene. Apoteket er forlængst flyttet til Sønderborg.

Jeg boede og spiste en overgang på Slotshotellet, hvor værten hr. Zimmermann var tysk og borgmester, og hos hvem man tydeligt mærkede brydningerne mellem dansk og tysk. Han havde et ganske specielt forhold til sygdomsbekæmpelse. Medicin var malurtsnaps, og gigten blev holdt nede ved vandring gennem den dugvåde morgenkål med bare ben og fødder. Jeg prøvede kun een gang at bekæmpe et maveonde med malurten, det kostede tre dage i sengen under lægetilsyn. Men jeg tænker venligt på ham nu, hvor malurten indgår i mine morgensnaps uden efterverer.

Byens købmand hed Bundesen. Han og hans kone havde en lillebitte forretning med et enestående kvalitetsudvalg. Han importerede også tyske hvidvine, hvis indhold, og særlig prisen, jeg gerne havde nydt godt af i dag.

At varerne udleveredes med en udsøgt betjening fulgte af sig selv.

På det modsatte hjørne i det store gadekryds lå Müllers Hotel, et lille hyggeligt sted med en stor rejsestald. Her var fadøl, tobaksos og skattpil efter kl. 16. Værtinden lavede »gut und bürgerlich« mad, og jeg boede og spiste her den sidste måned

Storegade i Augustenborg. Amatørfoto 1930.

april 1932. Værelset var et rigtigt gæsteværelse med gamle kønne empiremøbler og et håndklædestativ med et forstykke, hvorpå var broderet sirligt »Vogn gla' hver morgen«. Å'et var blevet til et o og d'et var blevet væk. Det kvikkede hver morgen, hvor der ellers ventede en blandet fornøjelse ved gennemgang af det nu fyldte hospital sammen med læger og sygeplejersker for at rette fejl og mangler.

I Storegade boede æ Urmacher, et herligt menneske, og hjælpsomheden selv. Han kaldtes også »Morgensko«, fordi han vist engang havde været fire dage i Hamborg på motorcykel iført morgensutter. Ved hjælp af ham fandt jeg ind til en gammel kone, der boede i nærheden. Hun havde »o æ lovt« et klokværk liggende, som jeg prøvede at købe.

Første gang mislykkedes besøget, fordi hendes eneste grund til ikke at sælge var: »Nej, det ka' De it køf. Det æ for dyrt«: »Jamen, kan De da ikke sige en pris, så kan vi da prøve«. Nejda, »det var åll, åll for dyrt«. Urmageren henstillede til mig at vente et par måneder.

Jeg fik efter ventetiden lov til at gå op på loftet og bese uret, og jeg indrømmede for mig selv, at godt så det nu ikke ud.

Jeg sagde til hende, at der forestod en del reparationer, hvilket hun nok optog, som om jeg ville trykke prisen.

Jeg bad igen om et prisforslag; men nej: »De ka' it køf et. Det æ åll, åll for dyrt!« »Må jeg da sige en pris?« »Jo, da«! »Jeg vil godt give 25 kr., det bliver meget dyrt at reparere!« »Ve' De gi' 25 kr., så må De godt tai it«. Et godt ur lavet af smeden i Mommark for 200 år siden. Det går stadig hos os – nu på 56'år, efter at æ Urmacher havde haft det under kyndig behandling.

En markant skikkelse var »Glaser Fischer«, som kom langt omkring med sin glaskiste.

Han havde megen sans for det, man i dag kalder for »Antik«, og han købte mange gode sager. En dag fandt han blandt andet en smuk Buddhafigur oppe i et ladevindue, øjensynlig hjembragt af en gammel ostindienfarer; hvordan figuren så var havnet her højt tilvejs, var ikke til at vide. Nu står den på min chatolklap i min stue, et sønderjysk »skatol« ca. 150 år gammelt.

I Storegade boede en gammel pensionist, jeg tror han var sadelmager af og til; huset lå lidt tilbagetrukket, og han holdt tre geder.

En dag efter vor søns fødsel mødte jeg ham på gaden. »Godaw, å tilløk mæ æ søn!« »Jatak«. »Hæ fru arkitekt mælk nok til å amme«. »Jotak, det går fint«. »Jo, men, wen et nu geh' gal, så kom nen te mig. For geemælk er like så godt som mormælken«.

Ja, der var i sandhed hjælpsomhed og venlighed mod »æ arkitekt o æ slå'«, overalt, og der var tid nok til at give af den.

Sidst, men ikke mindst må jeg nævne vor læge Gregers Jensen, et elskeligt menneske og en meget omhyggelig læge. Jeg opførte hans lægebolig i 1936, og alt var godt indtil oktober 1944, hvor tyskerne sendte ham til Neuengamme Koncentrationslejr, hvor han var til 20. april 1945 med alle de rædsler disse måneder indbar. Han traf en ung fransk børnelæge, og de lovede hinanden, at den, der overlevede, skulle besøge den andens familie og eventuelt hjælpe dem. Den franske læge blev en dag likvideret sammen med nogle jødiske børn – hvis forhold han kendte. Gregers Jensen, der havde været læge i Belgisk Congo, tog til Frankrig og hentede den unge kone og hendes to drenge hjem til Augustenborg, hvor Gregers Jensen senere giftede sig med den unge enke. De fik en række lykkelige år sammen til Gregers Jensen døde 1975.

Foruden lægehuset byggede jeg maleren Sandkam Møllers atelierhus og Præstegården 1933.

Vort sidste hjem 1/11 1931-1/4 1932 blev i den gamle hofpræstegård, Palævej 7, fra 1651, hos familien Goth – 2 værelser med køkken. Desværre befandt udenomsrummet sig i et udhus ude i haven rundt om østgavlen. Vinteren var bidende, sneen lå højt, og midt i præstemiljøet bad vi aften og nat en stille bøn før besøget derude. Men på vandringen ud og hjem kunne vi selvfølgelig nyde synet af den smukke facade, én af de bedste i landet. Den senere slotspræst, kgl. konfessionarius Fenger,

»Vorherres lille Fenger«, boede i huset 1861 som dreng, så alt taget i betragtning levede vi sandelig i vore tre år i Augustenborg med en berømmelig fortid.

Jeg må lige omtale »æ tåg« – toget, der gik fra Mommark til Sønderborg over Vollerup, der var skiftestation for banen mod nord. Når man fra Fyn slap levende over med Fåborg-Mommark færgen, der i blæsevejr opførte sig som en halv valnød på Vesterhavet, holdt det lille tog og ventede. Det lignede noget fra jernbanernes barn-dom, og man forhastede sig heller ikke. Af og til holdt toget ude på linien, fordi togpersonalet gik på jagt efter køer og kvier, der øjensynligt forvekslede kvægdrift og jernbanedrift.

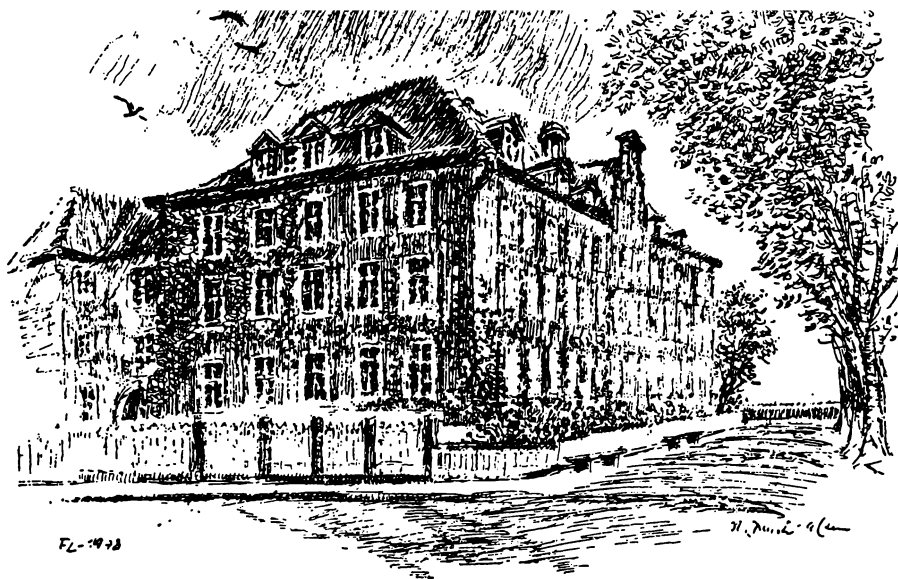
Kom man sent om aftenen, måtte man stå af i Vollerup og gå eller cykle de fire kilometer til Augustenborg. Om vinteren var toget meget køligt, idet der – så vidt jeg husker rigtigt – kun var varme i én kupé. Med en uopslidelig vittighed sagde man altid: »Wenn geh' æ tåg?« »Det geh' æ, nær 'æ piffer«.

Vi forlod som omtalt vor hertugelige tilværelse maj 1932; men, rent bortset fra de fem krigsår, har vi hvert år besøgt Augustenborg, forår, når landets flotteste anemoner ses i Nørreskov, og efterår, når lindealleerne står med deres gyldne løv.

Det blev kærlighed ved første blik, og den vil vare livet ud.

Selv om der i de 56 år er slået nogle slemme skår i gadebilledet, er der dog stadig mange af de 200 år gamle hertugeligt prægede huse tilbage at glæde sig over. Kun beklageligt, at de vise fædre i Augustenborg ikke har haft forstand på eller vilje til at bevare de æstetisk værdifulde bygningsmiljøer fuldt ud.

Iøvrigt er jeg nu blevet så gammel, at der ikke mere er én af de gamle, der råber over Storegade: »Godaw! men er 'et da it æ arkitekt fra æ slå'!« »Hvordan geh't?« Og det savner jeg.

Duborgskolen tegnet af Hans Busch-Alsen før den store om- og tilbygning.

Mindretalsskolerne 1985

AF TROELS FINK

De kommunale valg i Sønderjyllands amt 19. november 1985 havde for det tyske mindretal et uheldigt udfald. Der var i realiteten tilbagegang over hele linien. Hovedårsagen må nok søges i aldersfordelingen inden for folkedelen. De årgange, der falder fra er større end de årgange, der kommer til, og ser man på skoletallene må man forvente, at denne tendens vil fortsætte endnu i nogle år, indtil en stabilisering vil være opnået. Mange hjemmetyskere ser med bekymring på denne udvikling, men det har ikke forhindret, at man med stort engagement er gået i gang med at drøfte problemerne.

Hvad specielt skolen angår, bringer årbogen »Nordschleswig '85« et omfattende materiale til at belyse dens forhold, herunder referat af en diskussion, om der er nye veje at slå ind på for mindretalsarbejdet. Det fremgår af bidragene, at den åbning af skolerne for elever med dansk baggrund, som begyndte for nogle år siden, er fortsat,

og at denne kurs nu ikke længere kan ændres. Mest markant kommer denne opfattelse frem i et indlæg af lærerinde Anne Christel Bieling fra Tinglev. Hun mener, at en del skoler er blevet reddet ved denne åbning, men åbningen har også haft konsekvenser med hensyn til skolernes indre liv. »Det kræver ikke meget mod at slå ind på denne vej, men det vil sandsynligvis kræve mod fortsat at gå videre ad denne vej, et tilbage gives ikke, thi det relativt høje tal af danske elever ved tyske skoler vil forandre disse, hvad enten det er ønsket eller ej«, skriver hun, og om de danske forældre hedder det: »Det er sikre og bevidste forældre, der sender deres børn til privatskoler, især til de tyske, og deres børn vil næppe være mindre sikre og bevidste. De vil præge vore tyske skoler og forandre dem. De vil i det store og hele være mindre tyske end hidtil. Også forældre vil i bestyrelser og foreninger med rette gøre deres indflydelse gældende. Konsekvensen må være

også at acceptere denne indflydelse. Det er ikke kun de højere tal, som bør interessere os, men også disse danske børns ve og vel i vore skoler, når vi nu engang har hvervet dem for os.

Fru Bieling kommer også ind på de problemer, der opstår, når ægtefæller fra henholdsvis tysk og dansk side skal bestemme, hvor deres børn skal gå i skole. Det er let nok at vise tolerance, siger hun, når sådanne forældre vælger den tyske skole, men man må efter hendes opfattelse med forståelse og fordoms frit se på, at det modsatte valg kan træffes, også når det gælder ansatte i en af de tyske institutioner.

Yderligere peger fru Bieling på det problem, der ligger i, at de tyske skoler ikke mere har et enhedspræg. Nogle af de små skoler på landet er rent tyske, medens de større er mere blandede i national henseende, og der har været tegn på, at de forskellige skoletyper har haft svært ved at acceptere hinanden.

Hele indlægget er båret af ønsket om større tolerance, større gensidig respekt og fru Bieling advarer mod billige paroler som f.eks. »Mut zum Bekenntnis«, mod til at markere sig, medens hun anser en ærlig og selvkritisk diskussion for meget påkrævet.

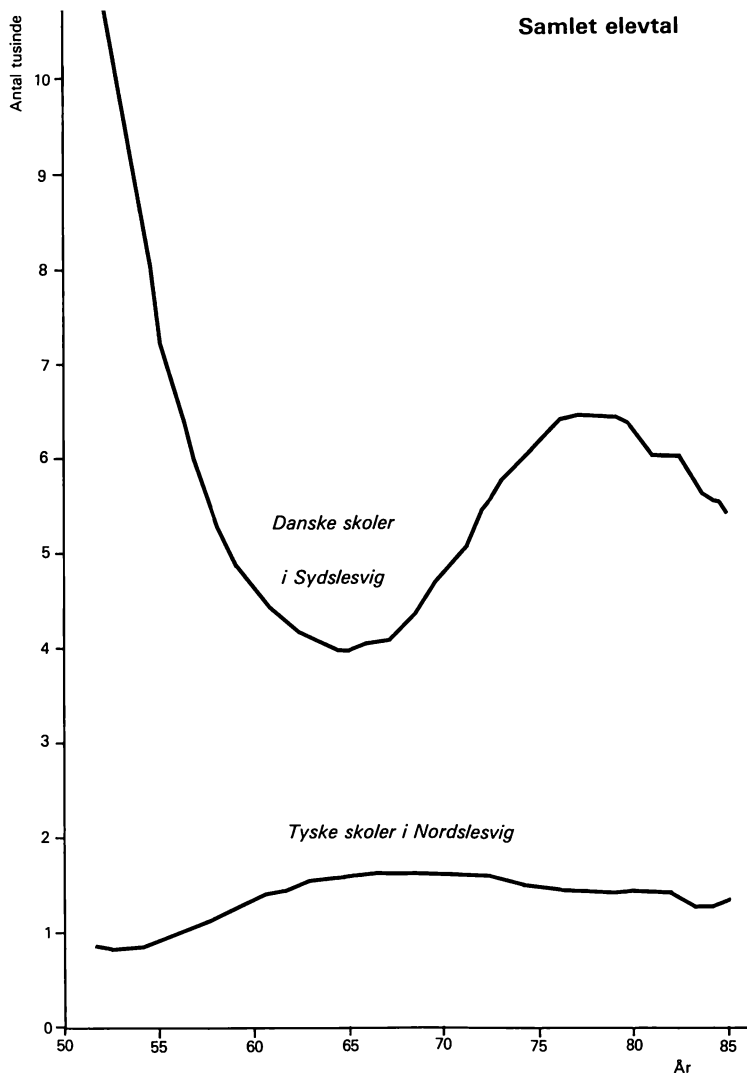
Heftet »Nordschleswig '85« indeholder også en række bidrag om det danske sprogs plads i de tyske privatskoler i Nordslesvig. Blandt dem, der har beskæftiget sig med dette problem, er også lektor Erich Turnowski fra det tyske gymnasium i Aabenraa. I forbindelse med sine undersøgelser har han søgt at få rede på, hvor studenterne fra det tyske gymnasium søger deres videre uddannelse. Set over en længere årrække fordeler tallene sig således, at $\frac{2}{3}$ af de unge søger til danske uddannelsesinstitutioner, medens $\frac{1}{3}$ er gået syd på; ser man imidlertid på årgangene 1979-83 er tendensen blevet forstærket i dansk retning, idet $\frac{3}{4}$ af disse årgange gik nordpå og $\frac{1}{4}$

sydpå. Det voksende antal elever med dansk baggrund kan i nogen grad være med til at forklare denne tendens.

Medens antallet af begyndere og elever i børnehaveklasserne de sidste par år har ligget ret konstant, er tilgangen til børnehaveklasserne med ialt 55 påfaldende lavt, men der kan her være tale om et tilfældigt udsving.

Syd for grænsen synes forholdene at være ret stabile. Det lavere fødselstal er endnu ikke slået helt igennem, så man må også i de kommende år regne med en vis tilbagegang i det samlede elevtal. I de sidste seks år har begyndertallet kun varieret ganske lidt, og børnehavetallene tyder på en beskedent fremgang i de kommende år, således at man kan vente en stabilisering omkring ca. 5000 elever.

Hvis man spejlvender problemerne fra Nordslesvig til Sydslesvig, vil man se, at her er der forældre med tysk baggrund, der i nogen grad sender børn i dansk skole. Skoleledelsen fastholder meget bestemt, at de danske skoler er sindelagsskoler, at skolerne er til for mindretallets skyld, og at undervisningen sker i dansk ånd, men det udelukker ikke, at der kan være pædagogiske problemer forbundet med, at eleverne har forskellig baggrund. Når de danske skoler modtager dette elevtilskud, hænger det formentlig sammen med, at disse forældre finder den danskinspirerede skoleform tiltalende. Man kalder spøgefuldt disse forældre for »die Pädagogendänen«. Det danske og det tyske skolevæsen har en vidt forskellig opbygning, de danske skoler i Sydslesvig må ifølge loven arbejde efter det tyske system, men så vidt det lader sig gøre inden for de givne rammer, er undervisningen lagt tæt op ad det i Danmark gængse. Men man skal også tænke på, at eleverne skal kunne klare sig i det omgivende tyske samfund, så derfor indtager det tyske sprog en relativt stor plads.

UDVIKLINGEN 1952-1985

	<i>Danske skoler i Sydslesvig</i>			<i>Tyske skoler i Nordslesvig</i>			
	<i>Antal skoler</i>	<i>Begyndere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Antal skoler</i>	<i>Begyndere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Samlet elevtal incl. børnehaverklasser</i>
1952	84	663	10962	25		884	
1957	86	462	5901	30	158	1115	
1962	81	405	4301	29	168	1519	
1967	68	430	4158	29	143	1654	
1972	64	763	5520	24	132	1603	1652
1977	58	597	6567	19	105	1489	1533
1982	55	484	6024	18	117	1353	1435
1983	55	467	5842	18	97	1289	1364
1984	54	465	5636	18	100	1265	1338
1985	54	474	5409	18	97		

DANSKE SKOLER I SYDSLESVIG 1985

Flensborg by

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Christian Paulsen-skolen	272	277	259	16	18	22
Cornelius Hansen-skolen	279	283	255	21	25	14
Duborg-skolen	974	959	888	–	–	–
Gustav Johannsen-skolen	518	513	484	37	37	34
Jens Jessen-skolen	164	165	187	12	18	23
Jørgensby-skolen	283	276	269	29	32	34
Oksevejens skole	114	114	111	7	14	12
Ialt	2604	2587	2453	122	144	139

Slesvig-Flensborg amt

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Bøl-Strukstrup	44	48	40	8	17	8
Frørup*	26	18	14	–	–	–
Gulde	17	20	19	3	5	3
Hanved	14	13	12	2	4	1
Harreslev	153	144	142	21	25	17
Hatlund-Langballe	73	63	60	11	7	8
Husby	27	26	26	5	4	2
Jaruplund	33	27	30	5	1	5
Kappel	86	85	73	8	10	5
Kobbermølle	58	49	50	7	4	6
Lyksborg	95	94	80	14	9	7
Medelby	25	20	27	5	2	7
Satrup	76	65	58	4	3	6
Skovlund	24	27	39	6	5	10
Slesvig Gottorp-skolen	200	195	200	31	20	24
Hiort-Lorezen-skolen	364	331	305	23	22	21
Store Vi	41	35	34	13	6	8
Sønder Brarup	61	55	67	6	6	9
Sørup	22	26	21	2	2	2
Tarp	54	51	53	13	14	13
Treja	59	59	55	3	5	5
Valsbøl**	35	34	26	–	–	–
Vanderup	45	33	35	9	3	4
Ialt	1632	1518	1460	199	174	171

* Frørup samarbejder med Tarp.

** Valsbøl samarbejder med Skovlund.

Nordfrisland amt

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Bredsted	94	90	90	14	12	12
Frederiksstad	107	111	104	9	14	12
Garding	21	27	24	5	3	2
Humtrup	21	23	16	6	1	-
Husum	289	295	286	15	22	21
Kejtum	32	26	30	8	1	5
Ladelund	30	40	39	5	7	6
List	9	10	14	-	-	9
Læk/Agtrup	61	64	61	1	9	5
Nibøl	24	18	20	2	2	4
Nykirke	19	16	21	8	3	5
Risum	48	38	32	5	6	3
Sct. Peter*	7	-	-	2	-	-
Tinningsted	13	11	13	1	2	2
Tønning	102	89	86	11	10	10
Vesterland	103	91	83	3	5	12
Vollervik	10	12	12	-	2	3
Vyk	11	9	13	-	-	2
Ladelund ungdomsskole	63	59	63	-	-	-
Ialt	1061	1029	1007	95	99	113

Rendsborg-Egernførde amt

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Askfeldt	24	22	23	5	4	3
Egernførde	251	232	220	16	16	19
Karby	14	15	15	2	5	2
Rendsborg	193	176	167	17	15	13
Risby	49	41	49	7	5	9
Vestermølle	14	16	15	4	3	5
Ialt	545	502	489	51	48	51

Sammendrag

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Flensborg by	2604	2587	2453	122	144	139
Slesvig-Flensborg amt	1632	1518	1460	199	174	171
Nordfrisland amt	1061	1029	1007	95	99	113
Rendsborg-Egernførde amt	545	502	489	51	48	51
Samlet sum	5842	5636	5409	467	465	474

* Skolen nedlagt pr. 1. august 1984.

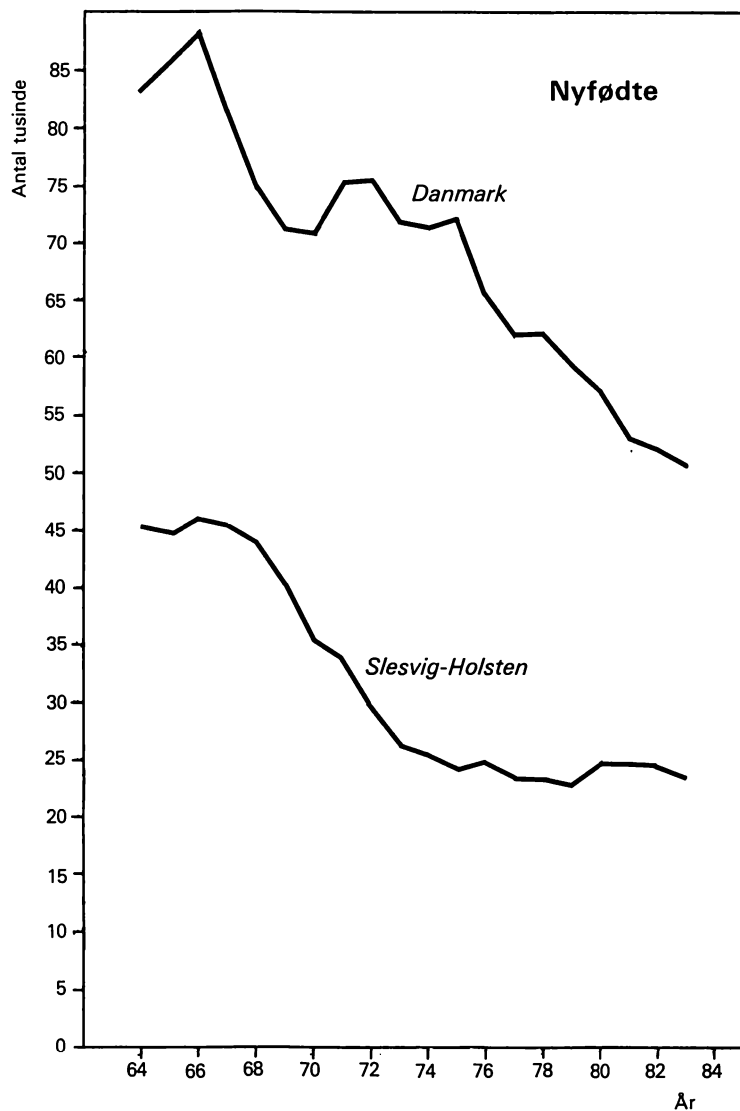
TYSKE SKOLER I NORDSLESVIG

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Begyndere</i>		
	1983	1984	1985	1983	1984	1985
Gymnasiet i Åbenrå	139	143	133	–	–	–
Åbenrå	179	182	186	17	10	15
Haderslev	111	107	100	11	9	8
Sønderborg	152	147	141	11	13	7
Tønder	133	126	171	8	14	8
Tinglev	184	175	120	12	12	16
Højer	28	27	25	3	5	3
Burkal	50	47	50	7	7	9
Felsted	12	20	21	3	2	3
Gråsten	56	53	54	6	6	6
Løgumkloster	42	40	40	2	3	6
Ravsted	12	15	14	–	3	2
Røde kro	26	27	27	6	7	4
Nordborg	45	41	43	8	2	3
Øster Højst	12	13	11	–	2	–
Padborg	20	19	23	2	3	5
Uge	9	7	9	1	2	2
Efterskolen i Tinglev	71	76	71	–	–	–
Ialt	1289	1265	1239	97	100	97

Elever i børnehaveklasser ved tyske privatskoler

	1983	1984	1985
Åbenrå	10	14	6
Sønderborg	10	10	10
Haderslev	11	7	3
Tønder	14	9	9
Tinglev	12	13	8
Gråsten	6	6	3
Burkal	7	10	10
Højer	5	4	6
Ialt	75	73	55
Tyske Privatskoler inklusive børnehaveklasser	1364	1338	1294

?

<i>Fødte</i>	<i>Danmark</i>	<i>Slesvig-Holsten</i>			
1964	83.356	45.226	1974	71.327	25.545
1965	85.796	44.708	1975	72.071	24.282
1966	88.322	45.930	1976	65.267	24.861
1967	81.410	45.351	1977	61.878	23.366
1968	74.543	43.833	1978	62.036	23.185
1969	71.298	40.381	1979	59.464	22.810
1970	70.802	35.171	1980	57.293	24.545
1971	75.359	33.523	1981	53.089	24.650
1972	75.505	29.344	1982	52.058	24.481
1973	71.895	26.398	1983	50.822	23.470

Var Skt. Nikolai i Åbenrå en tysk købmandskirke?

AF H. V. GREGERSEN

I anledning af en artikel, som professor, dr. Erich Hoffmann, Kiels universitet, har skrevet i Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, tilbageviser studielektor, dr. phil. H. V. Gregersen, Haderslev, de i artiklen fremsatte opfattelser af Åbenrå bys ældste kirke.

Indholdet af »Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, 52, 1985« er viet Åbenrå, og det skyldes naturligvis, at åbenråerne i dette år fejrede et byjubelæum, fordi deres stadsret, Skråen, stammer fra 1335. Eftersom det i sin tid faldt i min lod at skrive Åbenrås ældste historie, tiden frem til 1523¹, har jeg ment det naturligt, at jeg kommenterer den måde, hvorpå Åbenrå er blevet skildret i vor hjemmetyske historiske årbog.

Uden at ville forklejne de øvrige bidragydere – Arthur Lessow om skoleordningen 1807, afdøde Harboe Kardel om det tyske skolevæsen i Åbenrå, et foredrag af Immo Doege i anledning af håndværkerklubbens 100-år, samt et personligt bidrag af Elisabeth Nielsen om barndommens gade, Skibbrogade – tilkommer der de fire første bidrag en ganske særlig interesse, fordi de er skrevet af anerkendte slesvig-holstenske faghistorikere.

Professor der Landesgeschichte ved Kiels Universitet, dr. Erich Hoffmann, har skrevet om Åbenrås oprindelse, Stadtarchivdirektor i Flensborg, dr. Hans Friedrich Schütt, om Åbenrå bys Skrå og stadsret og en modtager af »Kulturpreis der

Stadt Flensburg«, dr. Gerhard Kraack, har givet en fortjenstfuld kommenteret udgave af Åbenrås bykrønike fra begyndelsen af 1600-årene. Foran dette sidste bidrag er der en gennemgang af forholdet mellem Åbenrå byting og den gottorpske hertugs appelinstant, bevidnet af nogle retssager. Dette retshistoriske bidrag skyldes dr. Klauspeter Reumann.

Med størst interesse har jeg læst Erich Hoffmanns afsnit, fordi det ligger min foran nævnte afhandling nærmest, og det har da også været mig en glæde at se, at det alt i alt (i hvert fald indtil 1247) følger den fremstilling, som jeg i sin tid gav. Det var midt i 1950'erne, selv om 1. bind af byhistorien af forskellige årsager først udkom i 1961.

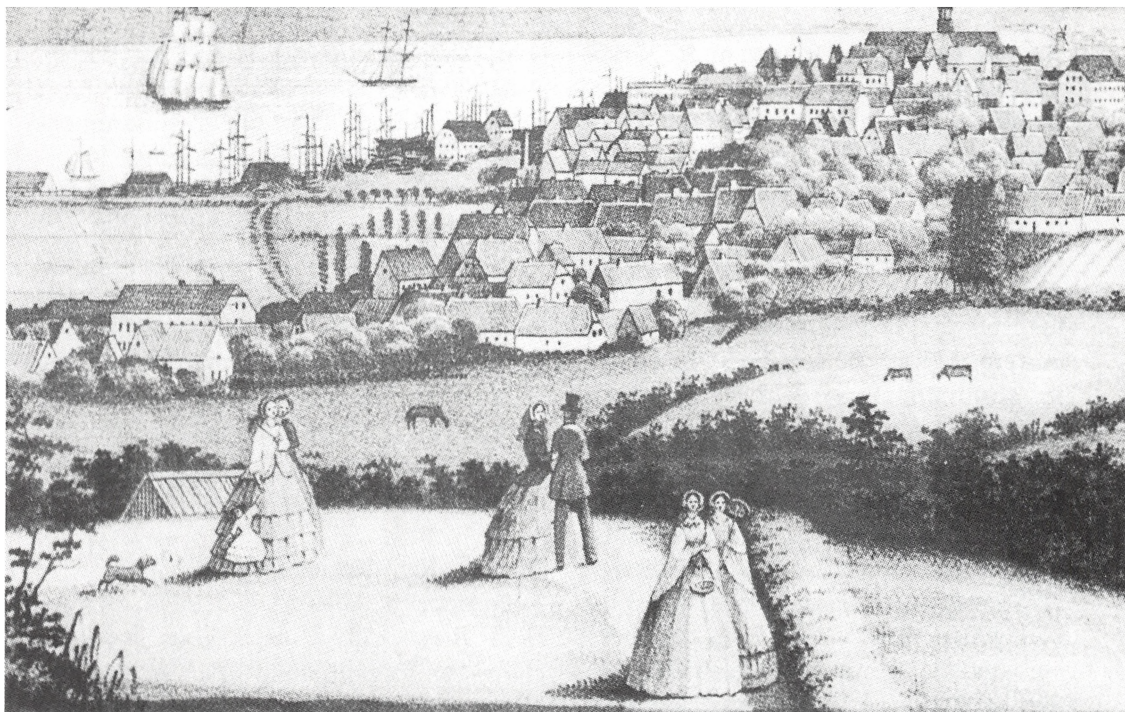
Åbenrå omkring år 1200

Kildemæssigt rummer Åbenrås ældste historie kun ganske få holdepunkter, og det er derfor kun muligt at opridse konturerne af tilstandene i Åbenrå omkring år 1200. Jeg har ment at kunne gøre dette i følgende punkter:²

1. På bybakken landsbyen Opnør med sognekirken.
2. Ved bybakkens skråning ud imod fjorden og ned til Mølleå havnepladsen Opnør [ved] å, Opnerå.
3. Ved randen af de uvejsomme engdrag, der i en halvbue skyder sig ind fra fjorden syd og sydvest for bybakken, kongeborgen Åbenråhus.
4. I markerne nordvest for adelbyen Opnør det forholdsvis unge torp Kolstrup.

1. Afsnittet »Middelalderen« i: Åbenrå Bys Historie, I, 1961, s. 5-66.

2. Åbenrå Bys Historie, I, s. 20.

Aabenraa set fra Galgebakken ca. 1840. Skt. Nicolai kirke midt i byen rager op over byprofilen. Kirken er ombygget flere gange, sidst i årene 1949-56.

5. Imellem Sønderskov og Hjelm længst ude imod vest den lille landsby Hessel.
6. Hele området ud imod fjorden mellem Nørre- og Sønderskov og fra Østerskov (nu Jørgensgård skov) til skoven imod vest, der vel allerede dengang hed Hjelm, har – afgrænset som det er fra naturens hånd – udgjort Opnør kirkesogn, der i omfang har svaret til det nuværende Åbenrå kirkesogn.

Hvert af disse punkter hviler på kildemateriale af ældre art, men som følge af at dette er meget sparsomt, er naturligvis også oplysninger af yngre dato (fra 1500- og 1600-årene) blevet inddraget, og dette materiale er blevet nøje efterprøvet under hensyntagen til de forhåndenværende topografiske forhold. Som én, der har siddet under Erik Arups kateder, har jeg bestræbt mig på at overholde hans krav om kun at digte »over de kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af kilderne som tilforladelig-

ge, over dem alle, ikke imod dem og ikke udover dem!»³

ad 1: Opnør, nævnt i Kong Valdemars jordebog 1231, tør antages at have ligget omkring Vægterpladsen. Her fortæller en af beboerne, professor Troels Fink, at han har haft besvær med en vandåre under sit hus, og det kunde tyde på, at der har været vand nok til et gadekær midt i landsbyen. Uden adgang til rent vand ingen bebyggelse! I nærheden, hvor nu Skt. Nikolai kirke findes, formoder jeg, at Opnørs trækirke har stået, men det skal indrømmes, at der aldrig er fundet spor af den.⁴ Det gælder gan-

3. Historisk Tidsskrift, 8. rk., V, 1914, s. 107-108.
4. Der kan her være grund til at henlede opmærksomheden på anmeldelserne af faghistorikeren Vilh. la Cour i Grænsevagten, 1962, s. 108-112, og af autodidakten Poul Kürstein i Sønderjyske Årbøger, 1962, s. 190-194.

ske vist også om så mange andre kirker før stenbyggeriets tid. Selv havde åbenrårerne en egen kirke inden for byens område, der mod øst, syd og vest gik til vandet eller til sumpede enge og mod nord var afgrænset af stadsgraven.⁵ Dennes forløb anes endnu i terrænet, og det skel, den skabte for den nord-sydgående færdsel, gik, hvor nutildags gadenavnet Storetorv bliver til Storegade. Et udtryk for kontinuiteten mellem den gamle og nye tid og for en historisk udviklingsinerti!

ad 2: Konturerne af bebyggelsen i strandkøbingen har jeg aflæst af matrikelskellene ud fra strøget Gildegade–Fiskergade–Søndergade–Slotsgade (gadens østlige del). Ideen hertil fik jeg i sin tid under en vandring gennem bydelen Holm i Slesvig. Nu har en arkæologisk undersøgelse i 1985 i Vestergade tilmed godtgjort, at et matrikelskel her går tilbage til middelalderen. Atter engang et vidnesbyrd om kontinuitet mellem gammelt og nyt!

ad 3: Kongeborgen »Åbenråhus« må have eksisteret ved år 1200, siden der i Kong Valdemars jordebog 1231 siges, at kongen fik toldindtægter fra Rise herred. Det indebærer, at Vestergade og dens forlængelse hen over Store Torv, Skibbrogade (tidl. Østergade), på det tidspunkt har været anlagt. Der er her tydeligvis tale om et bevidst og velovervejet gadeanlæg i modsætning til den selvgroede bebyggelse langs med fjorden og åen. Den ovenfor omtalte gravning ved Vestergade fortæller, at gaden først sent er blevet bebygget. Det bekræfter, at hensigten med dette gadestrøg har været

5. Fra skriftlige kilder kendes stadsgraven først fra 1630'erne, og den bliver derved et eksempel på berettigelsen af en retrospektiv behandling af et skriftligt kildemateriale fra en senere tid.

at skabe en forbindelse mellem borgen og havnen.

ad 4 & 5: Kræver i den her givne sammenhæng ingen nærmere forklaring.

ad 6: Begrundelsen for, at Åbenrå kirkesogn har afløst et oprindeligt Opnør kirkesogn, er dels dette sogns naturlige afgrænsning af skovkransen på morænebakkerne uden om byen og dels forekomsten af navnet »Gammel Obbening [skal være: Opnering] løkker« helt ude mod vest (mellem Enemark og Nymølle) og betegnelsen »silva Opner« for Jørgensgård skov i øst.

Åbenrå efter skæbneåret 1247

Skæbneåret i Åbenrås ældste historie er 1247. Ifølge Arild Huitfeldt⁶ blev Kolding, Haderslev, Åbenrå »og mange bondebyer« afbrændt af Erik Plovpenning under dennes kamp mod hertug Abel. Selv om kilden er af sen dato, synes den bekræftet af det nye kirkebyggeri, der fandt sted i de nævnte byer efter 1250.

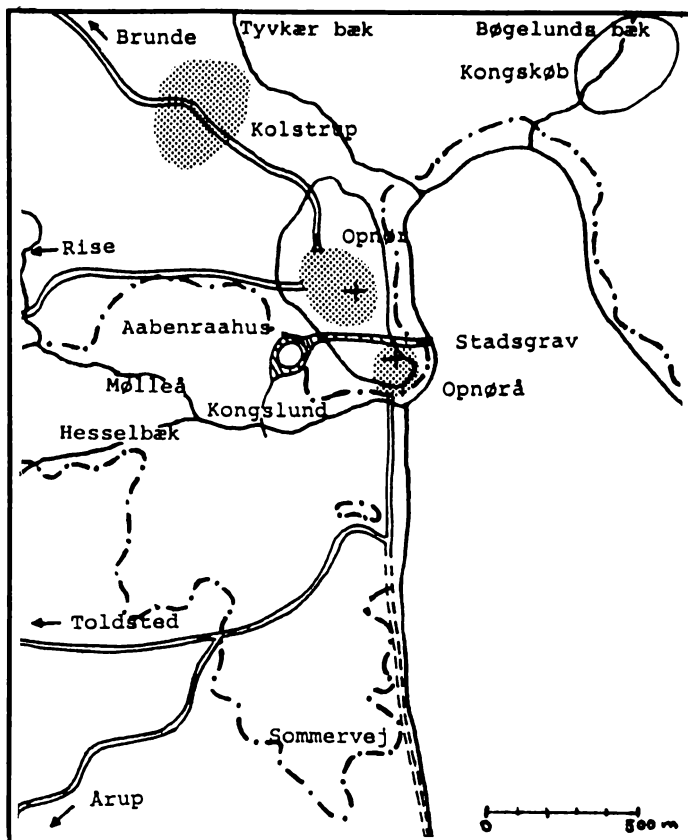
I Åbenrå gik byens kirke på hjørnet af Skibbrogade og Gildegade til grunde. Den kaldes af en senere tradition⁷ Skt. Knuds

6. Arild Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike, Chronologia I, 1600, (nytryk fra 1977), s. 183.

7. Som indviet til Skt. Knud nævnes kirken først i Pontoppidans Danske Atlas, VII, 1781, s. 233. – Erich Hoffmann gør med rette opmærksom på, at navngivningen stammer fra en meget sen kilde, og at det er ret usædvanligt, at en kirke var indviet til Skt. Knud. Han foreslår derfor, at kirken har været en Skt. Marie kirke, men det er der jo ingen, der kan vide!

I sin omtale af den moderne »Patrozinienforschung« henviser Erich Hoffmann til Tore Nybergs omtale af Skt. Michaels kirker på Fyn (Odense Bys Historie, I, 1982, s. 128f.), men her drages der dog ikke så vidtgående konklusioner som dem, jeg i min afhandling »Om baggrunden for Syd-slesvigs fortyskning og for hjemmetyskhe-

Aabenraa-egnen i 1200-tallet.

kirke, måske fordi mindet om åbenråernes Skt. Knuds gilde er bevaret i det tilstødende gadenavn. Denne kirkes jordareal, dens tomt med kirkegård, tilhørte senere hen sognepresteembedet under navn af »Præstens Humlegård«. Atter engang kontinuitet!

Efter brandkatastrofen måtte åbenråerne i gang med at genrejse deres ødelagte by. Samtidig tør det antages, at Opnør, der i Skråen 1335 nævnes som Gammel Opner (utvivlsomt med betydningen »det tidligere Opnør«), har været en af de »bondebyer«, som Huitfeldt nævner som nedbrændt. Åbenråerne har derfor også måttet tage stilling til, hvad der skulde ske med den nærliggende nedbrændte landsby, dens li-

den i Nordslesvig« (Sønderjysk Månedsskrift, 1985, s. 175-182) måtte gøre indsigelse imod m.h.t. »Nikolai-patrocinier« i Sønderjylland.

geledes nedbrændte trækirke og landsbyens tofter, idet de overlevende af opnøringerne åbenbart enten er flyttet ind i Åbenrå eller ud til Kolstrup. Resultatet af overvejelserne blev, at åbenråerne nyopførte deres bykirke på bybakkens top, antagelig på den tidligere trækirkes tomt.

Arealet omkring kirken tjente som hidtil kirkelige formål. Åbenråerne begravede nu deres døde på de gamle opnøringers gravplads, så også på det felt er kontinuiteten blevet bevaret. Præsteskrabet fik bopæl i kirkens nærhed. I senmiddelalderen boede der således her i egne huse syv »marianere«, og nærmest stadsgraven byggedes kalendehuset på det sted, hvor nutildags rådhuset har sin plads.⁸

8. Åbenrås bykrønike, se: Marstrands oversættelse: Aabenraa, 1933, side 102, og Kraacks udgivelse i Heimatkundliche etc., 1985, s. 59.

Sammenlignet med alle andre middelalderbyer er det noget helt enestående, at åbenråernes kirke kom til at ligge uden for det egentlige byområde, ca. hundrede meter nord for stadsgraven, og det er dette forhold, der berettiger til at antage, at bykirken er blevet bygget på den forsvundne Opnør sognekirkes grund.⁹ Det var derfor nødvendigt også at inddrage dette kirkelige område under byens værn, og det skete ved, at der nord herfor blev anlagt en vestøstgående vold og grav.

Men samtidig fik åbenråerne rådighedsret over den jord, som i Skråen 1335 indbefattes af begrebet »byfreden«.¹⁰ Det var landsbyens Opnørs nærmeste jord, som blev til Ramsherred, Jomfrugang, Vægterpladsen, Pottergade og Klinkbjerg, af hvilke de første navne tyder på, at man her var i udkanten af den bymæssige bebyggelse (med plads til skarnsfolk, prostituerede, rettergangsmanden etc.). Opnørs fjernere liggende marker kom derimod til Kolstrup, hvilket tydeligt ses af Johs. Mejers sognekort fra ca. 1641.

Den her skildrede udvikling gengiver i store træk min fremstilling i Åbenrå Bys Historie, og jeg håber, at referatet vil kun-

9. Hoffmann påberåber sig (Heimatkundliche etc., bd. 52, 1985, s. 14), at ingen i Haderslev tænkte på at benytte sognekirken i Gammel Haderslev. Det er rigtigt, men vejen fra bymidten til denne kirke er nu også fem gange længere (om ikke mere).
10. Skråens betegnelse »byfrith« oversætter Hans Friedrich Schütt i sin grundige og veldokumenterede afhandling (»Heimatkundliche« etc., bd. 52, 1985, s. 23-31) med det tyske ord »Weichbild«, men ellers gøres der ikke specielt opmærksom på, at alle ikke-latinske ord er på dansk! Dette faktum synes dog at kunne bevise, at Skråen og dermed byens retsforhold ikke skyldes fremmede, men derimod den stedlige befolkning og dens øvrighed. Det samme gælder også Slesvig bys stadsret fra Valdemars-tiden.

ne give mine læsere mulighed for at kontrollere, hvor meget der – med Erik Arups udtryk – er »digt«, samt hvorledes min fremstilling er bygget op over det sparsomme materiale, der for Åbenrås vedkommende findes fra hine tider. Alt i alt håber jeg at have overholdt de krav, som Arup i sin tid opstillede.

Fra det øst-elbiske til det nord-ejderske!

I »Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig« bd. 52, 1985 har Erich Hoffmann – som nævnt – alt i alt tilsluttet sig ovennævnte skildring af Åbenrås første århundreder, ovenikøbet i – for mig – særdeles smigrende vendinger. Hans afhandling hedder imidlertid ikke blot »Die Entstehung der Stadt Apenrade«, men titlen har tilføjelsen »im Rahmen des Stadtwerdungsprozesses im westlichen Ostseeraum während des 12. und 13. Jahrhunderts gesehen«. Det er i anledning af denne tilføjelse, at jeg – naturligvis ikke som noget personligt mellemværende, men som et rent faghistorisk, metodisk anliggende – må tage afstand fra, hvad Erich Hoffmann mener at kunne tilføre Åbenrås byhistorie af nye momenter.

Det er selvsagt rigtigt, hvad Erich Hoffmann skriver, at historikeren som en anden detektiv må indsamle »indicier« for at skaffe sig et billede af et sagsforløb, men ligesom Sherlock Holmes og andre af slagten opbyggede resultatet på grundlag af en række fakta, der fremgik af begivenhedsforløbet, må også faghistorikeren bygge sit resultat op over de kendsgerninger, som fortiden har levnet os. Vi må – som Erik Arup i sin anmeldelse af Vilhelm Grønbech (der først havde anvendt ordet »digte«) – digte, d.v.s. fremsætte hypoteser, over tilforladelige kilder, over dem alle, ikke imod dem, *men ej heller ud over dem!* Det er her, at jeg mener, at Erich Hoffmann forsynder sig mod sand historie-

skrivning! Efter min bedste overbevisning »digter« han *ud over* det kildemateriale, der foreligger. Jeg skal forsøge at vise, hvorfor jeg mener det.

Forhistorien til min indsigelse mod Erich Hoffmanns teori er den, at den særdeles habile estlandstyske historiker Paul Johansen i sin tid har påvist, at et område omkring Skt. Nikolai kirken i Reval (Tallinn, opr. Taani-linn, »Danskerborg«) var et specielt tysk indslag i denne bys udvikling, og begrunder denne sin opfattelse med, at de nye tyske købmandskirker i Østersø-området ofte var viet til Skt. Nikolaus som deres specielle helgen.¹¹ Dr. habil. Karl Heinz Blaschke har derefter påvist, at der i det øst-elbiske område kan konstateres en lignende forbindelse mellem tyske købmænd og nye kirker, der var indviet til Skt. Nikolaus.¹² Intet af dette vil jeg på nogen måde bestride! Jeg vil snarere finde det naturligt, fordi Skt. Nikolaus netop var »på mode« i de år, da den tyske øst-kolonisation nåede sit højdepunkt (1100- og 1200-årene).

I samme tidsrum oplevede også det danske folk et højdepunkt under Valdemarerne med erobringen af Rügen den 15. juni 1169 og 50 år senere med Estlands erobring den 15. juni 1219. Mange kystbyer (heriblandt Åbenrå) blev i dette tidsrum udbygget i læ af en kongeborg, og adskillige af disse byer (købinger eller købstæder) fik nye kirker, af hvilke mange i overensstemmelse med tidens skik blev indviet til Skt. Nikolaus, de søfarendes og handelndes særlige helgen.

Det er denne udvikling, der indgår som et væsentligt moment i Erich Hoffmanns

11. Paul Johansen: Die Kaufmannskirche (Acta Visbyensia, I, 1965); Kulturhistorisk leksikon f. Nordisk Middelalder (art. »købmandskirker«).

12. Se: Erich Hoffmanns henvisninger i Heimatkundliche etc., bd. 52, 1985, spec. note 37.

betragtninger over »bytilblivelsesprocessen (sic!) i det vestlige Østersø-område«. Når Christoffer I i 1257 kalder Åbenrå »portum nostrum« (»vor havneby«), så skulde det være et tegn på, at Åbenrå var blevet en »Fernhandelsplatz«, noget, der bekræftes af, at byen to år senere tilsvarende kaldes »villa forensis« (»by med torverettigheder«).¹³ Ifølge Hoffmann indebærer dette, at »Fernkaufleute« (denne gang kaldes de ikke »deutsche Fernkaufleute«,¹⁴ men meningen er vel den samme!) har slået sig ned i Åbenrå. Her udøvede de ligesom i alle nye danske byer, der blev grundlagt i Valdemarstiden, »verständlicherweise (sic!) wegen ihrer Weltkenntnis und wegen ihres Vermögens den grössten Einfluss!« Ingen kan herefter være i tvivl om, at der skal udefra kommende kræfter til for at skabe ordnede forhold også i det lille Åbenrå!

Efter min mening begår Erich Hoffmann (og med ham adskillige, især ældre tyske historikere¹⁵) den fejl, at han uden videre overfører forhold fra det oprinde-

13. Heimatkundliche etc., bd. 52, 1985, s. 10; jvf. Åbenrå Bys Historie, I, s. 10.

14. Erich Hoffmann: Beiträge z. Geschichte d. Stadt Schleswig u. des westlichen Ostseeraums im 12. u. 13. Jahrhundert (Zeitschrift d. Gesellschaft f. Schleswig-Holsteinische Geschichte, bd. 105, 1980); sm.: Die Entstehung Flensburgs (Flensburg. 700 Jahre Stadt), 1984; Heimatkundliche etc., bd. 51, 1985, jvf. mit svar i Sønderjysk Månedsskrift 1985.

15. Da jeg ikke agter at overbrodere denne fremstilling med noter, må jeg nøjes med at henvise interesserede læsere til: Aksel E. Christensen: Danmark, Norden og Østersøen, Udvalgte Afhandlinger, 1976 (med nyoptryk af: Über die Entwicklung der dänischen Städte von der Wikingerzeit bis zum 13. Jahrhundert; Scandinavia and the Advance of the Hanseatics; Birka uden friser; Østersøen og Norden i ældre middelalder).

ligt slaviske område øst for Elben til det af danskerfolket beboede nord-ejderske område. Man betragter det danske folk på linje med de slaviske stammefolk, til hvilke den tyske øst-kolonisation bragte den europæisk-kristne civilisation og efterhånden også tysk befolkning og kultur, og man overser, at den danske kongemagt allerede omkring år 800 havde skabt et dansk rige fra Ejderen til Göta-elven. Man glemmer, at Karl den Store og hans mænd efter erobringen af sachsernes land i 804 hurtigt blev klar over, at de nord for Ejderen stod over for en ganske anderledes magt end den, der udgjordes af de splittede slaviske folkestammer. Det var dette, der er baggrunden for fredsaftalen i 811, der fastlagde Ejderen som grænseflod.

Allerede før år 1000 havde det danske folk evnet med Danevirke at bygge Europas på den tid største fæstningsanlæg, endvidere de matematisk nøjagtigt udtænkte Trelleborge, dygtige bro- og vejanlæg og ikke mindst de dengang uforlignelige skibstyper, som vikingerne benyttede. Kort tid derefter skabte den danske kongemagt under Knud den Store et Nordsø-imperium og efter en overgangsperiode var under Valdemarerne et Østersø-imperium under opbygning. Valdemarernes danske imperialisme brød ganske vist sammen efter slaget ved Bornhöved i 1227, men for landsdelenes vedkommende (f.eks. Jyske Lov 1241) såvel som for byernes (Slesvig, Åbenrå før ca. 1200) vidner lovgivningen om, at det danske samfund fortsat eksisterede under ordnede forhold. Kong Valdemars jordebog 1231 bevidner dette ydermere. Det samme gør alle de mange stenbyggede landsbykirker, der rejstes i årene mellem ca. 1175 og ca. 1225. Allerede et århundrede før var der under Svend Estridsøn (1047-74) foretaget en stiftsinddeling. Det danske folk havde således skabt et etableret samfund, længe før den tyske øst-kolonisation begyndte.

I dette billede af et aktivt og selvstændigt virkende danskerfolk indgår også omkringrejsende købmænd (»Fernkaufleute«), hvis interesser blev varetaget af Skt. Knuds-gilderne, som Erich Hoffmann specielt omtaler. Han mener som andre, at de er afledt af det i forvejen eksisterende »Obergilde« i Slesvig.¹⁵ Hermed menes vel »summum convivium«, det såkaldte »Hetzlag«, edslag (de edssammensvornes laug), som i 1134 hævnede drabet på dets oldermand, Knud Lavard. Selv om det ikke direkte aflæses af Erich Hoffmanns tekst, var disse gildebredre vel danskere, og et Skt. Knuds gilde fandtes jo også – som nævnt – i Åbenrå, hvorfra der ifølge Skråen handledes med Skåne. I øvrigt var Skt. Knuds gilderne spredt ud over mange danske og svenske byer, utvivlsomt et vidnesbyrd om dansk-nordisk handel ud over Østersøen før hanseaternes tid. Da hine tiders gildevæsen blev mere og mere udbredt, fik Åbenrå desuden både et Skt. Nikolai gilde og en Skt. Nikolai hvirving. Sidstnævnte betegnelse er gammelnordisk og tyder just ikke på fremmed indflydelse.

Tyske »Nikolai-Fernkaufleute« kendes ikke nord for Ejderen!

Efter en række – man kunne fristes til at sige – »forpostfægtninger«¹⁷ kommer Erich Hoffmann i sin afhandling ind på

16. Heimatkundliche etc., bd. 52, 1985, s. 10.

17. Til »forpostfægtningerne« hører også en henvisning til Ole Harcks afhandling, »De sønderjyske byers ældste historie« (Sønderjyske Årbøger, 1983). Opmærksomheden henledes specielt på Harcks kort over forskellige »bytyper« (s. 40-41) og til konklusionen s. 42f. Hvis meningen er, at »bytyperne« er det primære og ikke skitserede tegninger over de faktisk foreliggende topografiske forhold, må jeg på det bestemteste tage afstand fra en sådan – efter min bedste overbevisning – kunstig opfattelse. En sætning s. 42 lover ikke godt: »Forud-

det egentlige emne for vor strid (der som nævnt er af faglig-historisk og ikke af personlig art!).

Erich Hoffmann fremsætter den hypotese, at der er tale om særlige »købmandskirker«, som ikke er sognekirker,¹⁸ og han vil finde det underligt, dersom der ikke også i Danmark (med Sønderjylland) skulle være en forbindelse mellem byudvidelser eller bygrundlæggelser og et »Nikolaipatrozinium«, når noget sådant nu engang (omend ikke uimodsagt) er påvist i slutningen af 1100-årene og i 1200-tallet overalt i det tyske kolonisationsområde fra Øst-Holsten til Estland.

At der meget ofte findes Skt. Nikolai kirker i de nyanlagte tyske byer eller bykvarterer øst for Elben, er naturligvis en kendsgerning. Det samme er som nævnt tilfældet mange steder i Danmark, men at de skulle være en følge af en art tysk købmandsorganisation (Skt. Nikolai gilder), er

sætningen for en kontrol af teorien om en forudbestemt opdeling af de områder, der i løbet af 1200-tallet blev til levedygtige købstæder, er arkæologiske udgravninger inden for byernes centre(r)«. Ja vist, det sidste, arkæologiske udgravninger, må være det primære.

18. Erich Hoffmann henviser til en afhandling i: *Fynske Minder*, 1972, af Thomas Riis: »Sct. Nikolai i Svendborg – en Købmandskirke?«. I brev til mig af 25. juli 1985 skriver Riis: »Hvad Nicolaikirkerne angår, vil jeg nu 12-15 år efter ikke turde skrive, som jeg i sin tid gjorde; afgørende er, at mit udgangspunkt – Svendborg – er ældre end den romanske kirke fra ca. 1200, idet vi under fundamentet fandt et ældre fundament med spor af brandlag (sodede sten)«.

Hvad teorien om »købmandskirker« kan føre til, har Hoffmann vist i: *Flensburg. 700 Jahre Stadt*, I, s. 47-48, jvf. min omtale af »Flensborgeren Meinekes testamente fra 1332« (*Sønderjysk Månedsskrift*, 1985, s. 150-151).

der intetsomhelst belæg for i området nord for Ejderen.

Ingen vil naturligvis benægte, at der middelalderen igennem har fundet indvandring sted til danske byer af tyske købmænd og håndværkere, men det er dog først et hundrede år senere, at denne indvandring virkelig sætter sit præg på vore byer, og da var Skt. Nikolai kirkerne jo forlængst byggede! I min bog om det plattyske sprogs stadig mere dominerende herredømme i Sønderjylland har jeg søgt at vise, at den tyske påvirkning først for alvor sætter ind efter 1325 med Gerhard III (grev Gert), og at tyskhedens sejr bliver endelig sikret (for Sydslesvigs vedkommende) efter den danske kongemagts rømning af Flensborg i 1431. Det er med andre ord i senmiddelalderen, at det kraftige tyske pres på Sønderjylland og det øvrige Danmark for alvor sætter ind.¹⁹

Men uanfægtet heraf fremsætter Erich Hoffmann den formodning, at Abels svigersønner tilskyndelser til nygrundlæggelser (et eksempel på en sådan ny by nævnes af gode grunde ikke!) eller udvidelser af sine byer (og her nævnes uvægerligt Tønders lübske stadsret fra 1243).^{19a} De to fyrster skulle have betjent sig af indvandrede »deutsche Fernkaufleute« (her kom de alligevel)²⁰ som hjælpere ved anlægget af

19. Denne opfattelse er i god overensstemmelse med Thelma Jexlevs afhandling, »Københavns Borgere 1377 og 1510« (*Historiske Meddelelser om København*, 1978), som Erich Hoffmann påberåber sig som vidnesbyrd om tidlig tysk indvandring til danske byer, skønt der unægtelig er langt fra Skt. Nikolai-kirker og »-købmænd« omkring år 1200 og året 1377!

- 19a. Herom nærmere i en afhandling, der antagelig fremkommer i *Sønderjyske Årbøger* 1986.

20. Jvf. note 14.

»städtische Gründungsgemeinden«.²¹

Som et karakteristisk eksempel nævnes anlægget af Skt. Nikolai kvarteret i Flensborg med Søndertorv (Südermarkt) som centrum, hvor Angelbogade (Angelburger Strasse) og dens forlængelse, Frisergade (Friesische Strasse), krydser det gadestrøg, der forløber parallelt med fjorden. Utvivlsomt med forbillede i de nye tyske kolonisationsbyer var torvet formet som en stor firkant, og den nærliggende kirke var indviet til Skt. Nikolaus, således som skik var i mange af den tids havnebyer.²² Skt. Nikolaus regnedes jo for de søfarendes og handlendes særlige helgen.

Intet i dette behøver dog at pege hen på »tyske fjernkøbmænds« virke i Flensborg. Med flensborgernes handel ud over Østersøen er det ikke spor underligt, at de har efterlignet de nye byanlæg, som fandtes fra Lübeck og længere østpå. Og særlig

21. Erich Hoffmann bruger dette udtryk, selv om han tager afstand fra begrebet »Gründerkonsortium«, som Ludvig Andresen i sin tid for Tønders vedkommende havde overtaget efter den hanseatiske historiker Fritz Rörig. Jvf. Heimatkundliche etc., bd. 52, 1985, s. 17, samt note 48.

Tanken om et samvirke mellem Adolf IV og Abel er i sin tid fremsat af Vilhelm Lorenzen i: Tønder gennem Tiderne, 1943, s. 39-46. Der henvises her til den holstenske grev Gerhard I's personlige virke ved anlægget af Neustadt i 1244.

22. Erich Hoffmann henviser til Johanne Skovgaard's skildring i: Flensborg Bys Historie, I, 1953, s. 8-9, hvor hun kalder dette kvarter »et planmæssigt foretagende«, derimod ikke til Hans Friedrich Schütt, der i Flensburg. Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 23, skriver det eneste, han som historiker kan skrive, nemlig, at det regelmæssige anlæg omkring Flensborgs Søndertorv (Südermarkt) »dem Schema der deutschen Gründungsstadt folgt«. Jeg må måske tilføje, at der i: Åbenrå Bys Historie, I, s. 38, også tales om »et planmæssigt by-anlæg« ved siden af »et selvgroet anlæg«.

stor opfindsomhed skal der da heller ikke til for at anlægge et torv på det sted, hvor gaderne krydser hinanden. Allerede omkring år 1200 havde åbenråerne skabt en lignende byplan, da der skulle skabes en forbindelse fra borgen Åbenråhus til havnen. Også her ligger torvet i gadekrydset.

Selvfølgelig var et byanlæg – som Erich Hoffmann nævner – »keine Bagatelle«, men det kunne vel alt i alt bedre løses af en bys egne borgere i forbindelse med den stedlige fyrstematg end af tilrejsende »deutsche Fernkaufleute« med tilknytning til et »Nikolaipatrozinium«. Nord for Ejderen var forholdene nu engang helt andre end øst for Elben. Dette bør tyske historikere ikke overse!

Der er dog et sted inden for kongeriget Danmark, hvor der er tale om en helt ny bydannelse, skabt i midten af 1200-årene, og det er Køge.²³ Her påbegyndtes byanlægget nemlig på bar bund, og årsagen her til skal søges i det store sildefiskeri, der gjorde Øresund til et handelscentrum.

Hovedparten af omsætningen fandt ganske vist sted på Sundets østside, på Skåneøret, hvor Skanør og Falsterbo var mødestedet for tidens handlende, blandt hvilke de hanseatiske opnåede særlige koncessionsområder (de såkaldte »fed«). Men anlægget af Køge er et vidnesbyrd om, at der også på Sundets vestside har været et behov for at få adgang til det indbringende sildefiskeri.

Landsbyen Køge, der havde ligget et
23. Det var kulturhistorikeren Hugo Matthiessen, der først gjorde opmærksom på det særlige ved Køge. »Omkring Midten af 1200erne grundlagdes Køge paa de lave Enge ved Bugten som et Anlæg, der i sin klare, skematiske Form viser et mærkeligt (sic!) Slægtskab med samtidige Stæder i Pommern« (Middelalderlige Byer, 1927, s. 125). Andetsteds har Hugo Matthiessen ment at kunne udpege Neu Brandenburg som den by, hvis byplan mindede mest om Køges.

stykke fra kysten, var blevet nedlagt og afløst af herregården Gl. Køgegård. Landsbyen blev derfor ikke, således som det ellers plejer at være, moderby til den nye købstad. Byen Køge blev anlagt på den åbne strand på det sted, hvor Køge å var let at passere, og hvor der ved åmundingen var landingsmuligheder. Stranden var som bekendt kongens, og den nye by fik derfor kongelige privilegier. Det ældste skriver sig fra 1288, altså kort tid efter, at Erik Menved var blevet konge, og det kunne tyde på, at der har været tale om en fornyelse af et ældre privilegium fra Erik Klippings tid. Det er værd at lægge mærke til, at Køge ved siden af Roskilde var eneste sjællandske by, der havde ret til at holde markeder.

Alt dette har hurtigt tiltrukket købmænd udefra. Netop ved midten af 1200-årene havde hanseaterne fået overtaget i handelen på Østersøen. 1226 var Lübeck blevet rigsstad, 1227 led den danske kongemagt skibbrud i slaget ved Bornhöved, og i 1249 evnede Lübeck endog at erobre København (der ganske vist ikke var hovedstad på den tid). Det er på denne baggrund, at man skal forstå hanseaternes muligheder for at gøre sig til herre over sildefiskeriet. Uden salt ingen handel med sild, og det var hanseaterne, der havde det uundværlige salt. Det tør derfor antages, at der hurtigt også har været en stor tilstrømning af tyske købmænd til Køge. Dette er der flere beviser for.

Køges byplan²⁴ viser således et nøje slægtskab med de nye byer, der på samme tid blev grundlagt syd for Østersøen: I centrum et stort firkantet torv, fra hvis hjørner gaderne fører mod nord, syd, vest og øst (til havnen), og et stykke nord for torvet kirken, bygget ca. 1300 i nordtysk gotik og indviet til Skt. Nikolaus. Alt vidner således om en særdeles intim kontakt med

de nye nordtyske stæder, og her som intet andet sted i Danmark synes hypotesen om »tyske Nikolaikøbmænd« at finde sin bekræftelse.

Ovenikøbet kendes der her – for øvrigt ligesom i København siden 1382 – et tysk købmandsgilde med selveste Vor Frue som værnehelgen. I 1504 er det benævnt som »Jomfrue Marie lag, kaldet tyske compagnii«, og første gang er det omtalt i 1450.²⁵ Gildet havde egen gård i byen og eget alter i Skt. Nikolai kirke.

Alligevel vil det nok også i dette, i Danmark helt specielle tilfælde, være for dristigt at opretholde hypotesen om en forbindelse mellem »tyske fjernkøbmænd« og særlige »købmandskirker«. En sådan var Køges bykirke, Skt. Nikolai, nemlig ikke. Det tyske gilde, et Skt. Marie gilde, måtte ligesom byens danske gilde, der havde Jomfru Marias mor, Skt. Anna, som værnehelgen, nøjes med et alter i Skt. Nikolai kirken.

Køge er som nævnt en undtagelse, og der er langt fra dette specielle tilfælde til alle de mange danske (og heriblandt sønderjyske) byer, hvis kirker var bygget i 1200-årene, i det tidsrum, da de søfarendes helgen, Skt. Nikolaus, var på mode. Selv om nordtysk/hanseatisk kultur – især med hensyn til byplan og bygningskunst – efter ca. 1250 var begyndt at gøre sig gældende, er det – bortset fra Øresunds-byerne – for landet som helhed først efter 1325, at denne påvirkning for alvor er blevet mærkbar.

Freden i Stralsund i 1370, der viste hanseaterne på højden af deres magt, gav dem i 15 år herredømmet over Skåne-markedet. Her fandtes der helt naturligt særlige købmands- eller markedskirker, danske såvel som tyske, men her var forholdene med en sæsonbetonet befolkning jo også helt andre.

24. Se Køges byplan i: Pontoppidans Danske Atlas, II, 1764, mellem s. 356 og 357.

25. C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavskraaer i Middelalderen, I-II, 1895-1904.

Valget i Sydslesvig

2. marts 1986

AF FR. RUDBECK

Når de store strides, kommer de små let i klemme. Det måtte de danske sydslesvigere sande ved kommunalvalget den 2. marts. Ikke mindst i Flensborg, hvor SSV mistede ca. 1500 stemmer, mens SPD vandt hen ved 2000 og dermed blev byrådets største parti. Her er det ganske tydeligt, at SSV har betalt sin andel.

Men vurderet på landsplan blev valget slet ikke så dårligt. Tages den lave valgdeltagelse på 68,8 %, i Flensborg endda kun 63,6 %, i betragtning, klarede SSV sig godt. Det fremgår også af den kendsgerning, at det hidtidige samlede mandattal på 115 praktisk talt er holdt. At der ville komme mandattab i Flensborg var ventet. Her fik SSV sidst nærmest sine to sidste mandater foræret for ganske små stemmetal. Nu kom også de grønne lister ind, hvilket forrykker mandatfordelingen. SSV måtte derfor nøjes med ni mod før elleve mandater, men er stadigvæk tungen på vægtskålen, idet de grønnes tre mandater næppe vil få synderlig indflydelse.

Af betydning er imidlertid, at der iøvrigt kun er tale om ganske minimale udsving i stemmetallet. I Slesvig-Flensborg amt bevaredes de fire mandater i kredsda-gen, og i Nordfrislands amt, hvor to helt nye folk skulle føre valgkampen, genvandtes de to mandater med et endda let øget stemmetal og en procentual stigning fra 5,7 til 6 % af alle stemmer.

Heller ikke i købstæderne skete større forandringer. Slesvig byråd har fortsat tre danske mandater, som mellem 14 SPD og 14 CDU mandater får en særdeles afgørende indflydelse.

I Lyksborg holdtes de to mandater, i

Kappel og Sønderbrarup et, mens man vandt et mandat i Arnæs, hvor man igen har to.

Beklageligt var tabet af det danske byrådsmandat i Egernførde, der kun manglede ganske få stemmer for at nå over de 5 %. Til gengæld kunne man glæde sig over, at SSV efter tyve år igen er repræsenteret i Husum byråd med et mandat, ligesom også mandaterne i Tønning, Frederiksstad, Bredsted og Nibøl blev holdt, mens man i Vesterland måtte nøjes med et mandat mod hidtil to.

I kommunerne er der vel tale om små forskydninger, et mandat tabt et sted, men nye vundet andetsteds. En række steder er SSV repræsenteret i de kommunale valg-fællesskaber.

Vurderes valget i sin helhed, blev resultatet absolut tilfredsstillende, gav end Flensborg et noget større tab end ventet. Det var meget tydeligt, at forbundspolitiske aspekter i høj grad påvirkede dette valg. Kohl-regeringens vanskeligheder svækkede CDU, der i flere byer som i Flensborg, Kiel og Neumünster tabte sit absolutte flertal. De grønnes fremmarch var ventet men blev næppe så markant, som nogle frygtede, hvorimod det overraskede, at FDP fik et så absolut dårligt valg, nærmest en halvering på landsplan.

Af betydning for SSV er desuden, at der trods de relativt beskedne tab kunne noteres et bedre resultat end ved sidste landdagsvalg, hvor SSV kun fik 20.823 stemmer eller 1,3 % af samtlige stemmer mod denne gang 23.419 og dermed 1,7 % på landsplan. Det siger meget om et fortsat solidt sammenhold blandt de danske væl-

Kredsdagsvalget i Sydslesvig 1986

Amter	Stemmeberettigede	Afgivne stemmer		CDU		SPD		De Grønne		FDP		SSV	
		Stemmer	%	Stemmer	%	Stemmer	%	Stemmer	%	Stemmer	%	Stemmer	%
Flensborg by	68.380	43.484	63,6	14.419	33,3	15.179	35,1	3.442	8,0	1.178	2,7	8.918	20,6
	66.882	47.048	70,3	17.316	37,0	13.322	28,5	1.314	2,8	2.301	4,9	10.453	22,4
Slesvig-Flensborg	135.484	98.041	72,4	43.812	45,6	32.233	33,6	5.293	5,5	2.977	3,1	7.864	8,2
	129.215	100.080	77,5	51.233	52,3	28.104	28,7	4.578	4,7	5.400	5,5	8.637	8,8
Rendsborg-Egernførde	189.914	137.912	72,6	63.566	47,1	54.178	40,1	8.863	6,6	6.060	4,5	1.503	1,2
	182.358	140.534	77,1	72.471	52,7	47.084	34,3	6.621	4,8	9.495	6,9	1.526	1,1
Nordfrisland	122.482	84.731	69,2	35.780	43,0	32.182	38,7	5.934	7,1	4.326	5,2	4.996	6,0
	118.032	87.154	73,8	42.682	50,0	25.715	30,1	5.824	6,8	6.232	7,3	4.874	5,7
Landet Slesvig-Holsten	2.003.840	1.377.892	68,8	598.009	44,2	545.749	40,3	99.817	7,4	59.493	4,4	23.419	1,7
	1.939.467	1.433.141	73,9	704.120	50,1	485.472	34,6	42.973	3,1	96.133	6,8	25.594	1,8

SSV-sluttallet for landet Slesvig-Holsten indeholder også SSV's stemmetal fra Kiel.

gere. Den stabilitet, man iøvrigt har kunnet konstatere indenfor det danske arbejde, blev hermed også bekræftet på det politiske område. For SSV giver det en god udgangsposition til næste års landdagsvalg. Nu gælder det bare om til den tid også at få de sidste sofavælgere til at rejse sig.

Lad mig slutte med den lille solstrålehistorie fra Hallig Grøde, hvor SSV med seks stemmer overfor seks CDU opnåede 50 % af de afgivne stemmer. Og det var nye SSV-stemmer. Der er stadig reserver at trække på.

En pengeseddel fra Uge

AF KARL LUND

Engang i 1969 besøgte jeg den tidligere kommuneforstander i Uge H. P. Jørgensen. Han var omkring de 80 år, og han var stadig levende interesseret i stedets historie. Han havde blandt andet udgivet en bog om Urnehoved tingsted.

Da jeg bad ham fortælle noget om Nødpengesedlen fra 1920 fra Uge, var han meget villig og han sendte mig følgende:

»Når jeg som formand for kommunerådet i Uge gik med til at udstede 50 pfg.

sedler som nødpenge her i kommunen i henhold til gældende tysk lov, gjorde jeg det af historisk interesse. Til Uge er nemlig knyttet sagnet om det gamle danske landsting på Urnehoved, der delvis hørte ind under kommunen.

Det var vor daværende præst, pastor Schumacher, der, omendskønt han var tysksindet, animerede mig til at fremsætte forslaget for kommunerådet. Han fremhævede overfor mig, at ingen kommune i he-

Bagsiden af nødpen-
gesedlen fra 1920 fra
Uge viste herredsfog-
ged og møller Nis
Henriksen, der flygter
fra Urnehoved ting-
sted. Begivenheden
fandt egentlig sted i
1523, og den er om-
talt i Sønderjysk Må-
nedsskrift 1984, side
149 ff.

le Sønderjylland havde et så fint motiv som Uge med et billede af landstinget som motiv. Han tilbød at bekoste fremstillingen af 20.000 sedler mod at han fik halvdelen af dem, uden nogen risiko for kommunen. Nogen nødsituation med hensyn til skillemønt var der ikke, så udstedelsen var nærmest beregnet til samlere. Billedsiden skulle være forbeholdt de dansksinde-

de, mens tekstsiden skulle være for tyskerne.

På dette grundlag gik jeg med til det og forelagde tilbudet for kommunerådet på et møde, hvortil også præsten var indbudt. Da der ingen risiko var for kommunen, blev det besluttet at lade de 20.000 sedler fremstille på et trykkeri i Flensborg. En deputation på tre mand blev valgt til at ord-

Forsiden af nødpen-
gesedlen med den sej-
rende danske løve
og den flygtende tyske
ørn.

Selvstyre-Bevægelsen udsendte sine egne pengesedler i 1927. Man tog frejdigt motivet fra nødpengesedlen fra 1920 uden at medtage tegnerens navn. Man fjernede også Dannebrogssfaenen, og den tyske tekst blev erstattet med luftige skyer.

ne det: gårdejer Asmus Møller (dansk), pastor Schumacher (tysk) og så mig (dansk).

Vi startede næste morgen pr. vogn, da togforbindelsen ikke var god. Det var i begyndelsen af juni 1919.

Hvad jeg bedst husker fra denne tur er, at da vi nåede ud på chauseen ved Lundtoft, hængte jeg tømme om halsen, og så satte vi tre, der var kørende i jumben med dækkenet imellem os, os til at spille skat.

Vi spillede lige til vi nåede Flensborg, uden at vi blev generet af færdselen eller at genere den.

Graveringen af sedlerne blev udført af en billedskærer Holtz i Flensborg, og trykningen skete hos et mig ukendt trykkeri; det ordnede pastor Schumacher.

Den ene side af sedlen viser et billede fra landstinget 1220; man har dog medtaget historien om herredsfogeden (mølle-

Den 7. juni udsendte Selvstyre-Bevægelsen de første pengesedler. Man begyndte med en- og femkronesedler, og lige efter kom to- og tikronesedlerne.

Underskrifterne er ikke identiske på alle sedlerne. På to-kronesedlen ses fire navnetræk: Cornelius Petersen (Vester Anflod), Iver Møller (Rinknæs), Chr. N. Damkjær (Øsby) og Peter Heissel, Hejsager). Sedlerne blev trykt i Schützes trykkeri på Naffet, Haderslev.

ren) fra Hajstrup, men med den uorden, at denne beretning hører hjemme i 1520.

Den anden side viser den sejrende løve med et par fjer i munden fra den flygtende ørn. Dette billede er meget originalt og foreviger det nationale billede i Uge med den stærke tyskthed (49%), der måtte vige pladsen for det danske flertal.

Nødpengesedlerne fra Uge fik ingen lang levetid, idet de omtrent en måned efter, at de var godkendt af amtsrådet i Aabenraa, skulle inddrages sammen med det øvrige i amtet udstedte pengesedler; det skete i følge en bekendtgørelse udstedt af kommunen. Inddragelsen fik ingen betydning for Uge kommune.

Pastorens beholdning af sedler blev nok spredt for alle vinde til samlere især i Syd-tyskland. Hvad han tjente, ved jeg ikke. Hvad kommunens beholdning angår, blev de også spredt, idet de blev foræret bort til højre og venstre. Jeg har selv et lille fåtal tilbage.

H. P. Jørgensen.«

Jeg vil gerne tilføje et par kommentarer til H. P. Jørgensens beretning. Præsten hed C. F. Schumacher; han var født i Svans i Sydslesvig i 1867. Befolkningen syntes ikke om ham og i 1921 måtte han søge arbejde i Tyskland.

Han har ikke taget det så nøje med sin tildeling på 10.000 sedler. Forskellige kontrolnummertyper tyder på, at der er trykt dobbelt af de første 4000 stk. Desuden har jeg i min samling nr. 22.798. Han havde ansvaret for forsiden af sedlen, den indeholdt de forskellige officielle oplysninger samt den politisk ironiske tegning af løven og ørnen.

H. P. Jørgensen har ansvaret for sedlens bagside: Episoden på Urnehoved tingsted. Årstallet skal hverken være 1220 eller 1520, men 1523. 1220 og 1520 skulle sikkert sættes i forbindelse med 1920, og så skulle det vise et slags jubilæumsår for de danske bønders troskab mod deres konge.

Johan Holtz, som tegnede Ugeseddelen var dengang en kendt kunstner; han har tegnet mange smukke sedler, blandt andet marksedlerne fra Haderslev og Sønderborg i 1918. Han fødtes 2.3.1875 i Tønder og døde 28.6.1944 i Flensborg.

Som et efterslæt til Ugesedlen kan S.O.S. seddelen fra 1927 nævnes. Friseren Cornelius Petersen fik i 1927 fremstillet nogle pengeanvisninger, som han mente kunne hjælpe bønderne under den store landbrugskrise.

Til »2 kronen« anvendte han motivet fra Ugesedlen. Nu symboliserede motivet bøndernes kamp mod myndighederne.

Men det er jo en helt anden historie.

Bog anmeldelser

Fra de otte sogne

Dansk præste- og sognehistorie, bind X Haderslev stift, hefte 10 Kolding provsti. Udgivet af A. Pontoppidan Thyssen. 80 sider. 75 kr. (I subscriptions 55 kr.).

Det foreliggende hefte om Kolding provsti har den særlige interesse for sønderjyske læsere, at det omfatter de sidste fem af de

otte sogne, som 1864 blev taget fra Sønderjylland og lagt ind under kongeriget for at udligne tabet af de kongerigske enklaver

i Vestslesvig. De nationale problemer dukker derfor hyppigt op.

Det var i Sønder Stenderup, Vilhelm Beck i 1901 indviede missionshuset Elim. Ved den lejlighed stemplede Vilh. Beck tyskerne som djævelens redskab; først havde de taget Sønderjylland fra Danmark, og nu ville de også tage Guds ords sandhed fra os gennem bibelkritikken, forkyndte han.

I Dalby møder vi Andreas Petersen, Dalbygård, som var ivrig tilhænger af vækkelsesprædikanten Peter Larsen Skræppenborg og gjorde sin gård til centrum for vækkelsen i Dalby sogn. Det var Andreas Petersen, der senere blev kendt som stænderdeputeret med slesvig-holstensk indstilling.

Dalby var anneks til Vonsild, hvor vi som præst møder M. Mørk Hansen, der også gjorde sig gældende som stænderdeputeret og stærk talsmand for det danske.

De slesvig-holstenske og tyske strømninger gjorde sig iøvrigt ikke mindst gældende i Ødis, hvor Søren Christian Fuglsang,

Drederup Nygaard, sammen med andre i 1864 sendte en adresse til Bismarck for at protestere imod, at de otte sogne kom til Danmark. Da protesten ikke gav resultat, solgte Fuglsang sin gård og flyttede til Haderslev, hvor han senere oprettede bryggeriet. Slægtens tyskhed blev her så stærk, at bryggeriejer Chr. Fuglsang i 1899 rettede en særlig tak til overpræsident von Køller for hans ord: »Jeg vil skaffe ro i Nordslesvig!« Dansksindede mænd oprettede derefter bryggeriet Hansborg, så man kunne drikke lokalt øl uden at skulle støtte en tak for den tyske voldspolitik. Men på det ølmæssige område var det Fuglsang, der overlevede.

Præsten i Ødis på den tid blev nærmest tysksindet, endda han var københavner; en af hans efterfølgere fik to sønner, der begge blev præster, og den ene var lige så tysksindet som den anden var dansk.

Billedet af disse sogne er mindst lige så broget religiøst, og derom kan man altså læse i det pågældende hefte.

»Manden, der søgte og fandt«.

Lokalarkæologen Andreas Wortmann. Padborg Bogtrykkeri 1986. Ekspedition: Bov Museum, Padborg. Pris: kr. 60

Bogen med den poetiske undertitel: »Manden, der søgte og fandt«, er et hyldestskrift til amatørarkæologen Andreas Wortmann. En kreds af Padborg-borgere med R. P. Sørensen som inspirator og med bogtrykker H. L. Clement som den finansielle bagmand har med bogen ønsket at bringe Andreas Wortmann en velfortjent tak for et halvt århundredes arbejde med Bov sogns oldtidshistorie. Det er blevet til et smukt og veltilrettelagt skrift med en række forskellige bidrag, der hver især sætter Andreas Wortmann's indsats som arkæolog i relief. Hovedartiklen er skrevet af Anna Elisabeth Jensen, Kollund, som giver en

grundig og velunderbygget oversigt over den arkæologiske udforskning af Bov sogn. Samtidig gøres der mere generelt status over arbejdet med at bevare oldtidsfund og fortidsminder.

I skriftets anden del er genoptrykt to af Andreas Wortmann's egne artikler, bl.a. »Bov Sogns Oldtid« fra »Bogen om Bov Sogn« fra 1939. Artiklen er naturligvis på flere punkter forældet – først og fremmest takket være Wortmann's egne undersøgelser – men den kan stadig læses med udbytte. Skriftet afsluttes med en fornem farvebilledkavalkade med R. P. Sørensens anerkendende kommentarer.

Arkæologi og historie er blandt de privilegerede videnskabsgrene, hvor læg og lærd kan trives side om side – til gensidig inspiration og til glæde for forskningen som helhed. Her kan man endnu klare sig uden

indviklede kodesprog og komme langt med nysgerrighed, almindelig kombinationsevne og et mundret dansk. Amatørrarkæologen Andreas Wortmann er et godt eksempel. *Steen Wulff Andersen*

Østersøperspektiver

Die Ostsee. Natur und Kulturraum. Ved Jürgen Newig og Hans Theede. 272 sider. Ill. 98,- DM. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft.

Østersøen, der er dannet efter den sidste istid for henved 15000 år siden og således er et ungt hav, er verdens største brakvandsområde. De danske stræder bremser vandfornyelsen, så der kan gå 25-35 år før vandet er blevet udskiftet. Det giver specielle naturproblemer, der behandles i denne bog. Den fremtræder som et standardværk om Østersøen.

Formatet er stort (24×30,5 cm); der er ca. 200 billeder, deraf 120 i farve, og det er eksperter fra flere lande, der er sat ind på den opgave at skildre Østersøområdet natur og kulturudvikling, så der er virkelig ofret noget på sagen.

Der er ti hovedafsnit. Eksempelvis er der seks forfattere, der på 30 sider (inklusive billeder) skriver om geologien og geografien, det vil sige om Østersøens dannelse efter istiden, om dens hydrografi, kystformerne, stormfloder og kystbeskyttelse, klima og vejr – og om rav.

Kystlandskaberne er belyst ved tre eksempler: Skærgårdene, Pommerns kyst og de danske øer (disse behandlet af Viggo Hansen).

Af de store øer er fire behandlet: Femern, Rügen, Gotland og Bornholm (den sidste af Aage H. Kampp).

Byskildringer får vi fra Stockholm, Helsingfors, Leningrad, Reval, Riga (beskrevet af Wolfgang Laur), Königsberg, Danzig, Stettin, Rostock, Lybæk, Kiel, Slesvig (Theo Christiansen), Flensborg (Karl Wei-

gand) og København (Aage H. Kampp).

Der er videre hovedafsnit om økologi og naturbeskyttelse, om dyr og planteliv, om økonomi og trafik og om kunst, alt gennemgået i underkapitler på samme måde som de foran nævnte.

Foruden de mange historiske oplysninger, der findes overalt i omtalen af de enkelte lokaliteter, er der et særligt hovedafsnit om Østersøområdets tidlige historie. Her har Carl Olof Cederlund skrevet om vikingeskibet, koggen og andre skibstyper, Karl W. Struve gennemgår placeringen af de stammer og folk, der var bosat i området, Wladyslaw Filipowiak fortæller om den arkæologiske udforskning af Wollin, Struve tager igen fat og skriver denne gang om Hedeby og andre handelspladser i vikingetiden, og Klaus Friedland afslutter det historiske kapitel med en omtale af hanseaterne.

Vi kan plukke et par detaljer af de historiske kapitler.

Karl W. Struve nævner side 41, at Hedeby blev erobret af den tyske kong Heinrich i 934 og blev gjort tributpligtig, men efter 983 gik tilbage til Danmark. Efter som dendrokronologiske undersøgelser har vist, at den danske konge har bygget forbindelsesvolden mellem Hedeby og Danenirkes hovedvold i 968, må dette område allerede dengang have været i hans besiddelse og kan altså ikke først være faldet tilbage til Danmark efter 983. Da kejseren

først i 974 – efter at have slået et angreb fra Harald Blåtand tilbage – lagde en borg i disse egne, er der ikke grund til at tro, at tyskerne har haft sæde her før den tid. Det tyske herredømme over Hedeby må have begrænset sig til tiden mellem 974 og 983, men vel med et tributkrav i en tidligere periode.

Om Jomsborg, der jo aldrig er blevet fundet, men som af nogle er identificeret

med Jumne, nu Wollin (der ligger i Odermundingen) lancerer Fillipowiak en ny teori, idet han mener, at Jomsborg sandsynligvis må søges i Danmark.

Bogen, der er forlagets hidtil største projekt, byder på meget læsestof af mere eller mindre dybtgående karakter. Den spænder vidt og er både underholdende og lærerig for den der vil tage en runde i Østersøområdet.

bjs.

Grænseforeningens årbog 1986

I Grænseforeningens årbog gengives formanden, professor H. P. Clausens beretning fra sendemandsmødet 12. oktober 1985, der naturligt mest drejer sig om foreningens virksomhed. Endvidere skriver redaktør Karl Grage om »Valg forude«, henholdsvis det nu overståede kommunale forårsvalg og landsdagsvalget i efteråret 1987.

Begge omtaler ret udførligt hele problemstillingen omkring Flensborg Avis' udflytning.

Den tidligere lærer i Hørup i Sydslesvig og senere valgmenighedspræst i Treng-

strup i Himmerland Helge Noe-Nygaard indleder årbogen med en række sagn fra Sydslesvig. Det havde været rimeligt, om årbogens redaktør havde oplyst læserne ikke blot om forfatterens stilling og bopæl, men også om, at han har udgivet en bog med sydslesvigske sagn. Og det ville have været værdifuldt, om Helge Noe-Nygaard havde sat sine sagn i en passende ramme, så årbogens spartanske opsætning var blevet suppleret med en rimelig baggrund. Der er rigelig både dansk og tysk litteratur om emnet.

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

6. februar: I hele landet Slesvig-Holsten konstaterer man det siden 1970 laveste elevtal i skolerne. I skoleåret 1985/86 undervises i de offentlige skoler 311.448 elever, hvilket er 47.000 færre end i 1970/71.

Den traditionelle march til Oversø gen-

nemføres for 122. gang af tyske organisationer. Redaktør Rolf-Heinrich Wecken rejser i en mindetale spørgsmålet, om tiden ikke snart burde være inde til, at tyske og danske i fællesskab kunne smykke de faldnes grave.

7. februar: Til de danske skoler i Flensborg er nu indskrevet 158 nye elever til næste skoleårs begyndelse. Det er (i forhold til sidste år) en mindre stigning.

10. februar: Flensborg Avis' tilsynsråd meddeler, at den 55-årige redaktør Paul Weede, Hillerød, knyttes til Flensborg Avis' chefredaktion. Ansættelsen mødes med skepsis blandt avisens medarbejdere.

12. februar: Et hold journaliststuderende fra Danmarks Journalisthøjskole i Århus udsender i 200.000 eksemplarer og med støtte af Grænseforeningen en temaavis: »Også en avis«, som omgående støder på voldsom kritik, især på grund af nogle uheldige bemærkninger om skoleforholdene specielt i de tyske skoler.

13. februar: Flensburger Tageblatt bringer i stor opsætning en kritik af den danske børnehave i Flensborg Sporskifte, hvor et barn, forældrene har tilmeldt tysk skole, henvises til en tysk børnehave.

14. februar: Børnehaveinspektør Ruth Schade under Dansk Skoleforening understreger med henblik på sagen fra Flensborg Sporskifte, at Dansk Skoleforening målretter sin pædagogik i børnehaverne med henblik på dansk skolegang.

13. februar: En af de bedst gemte hemmeligheder i forbundsrepublikken er tilstedeværelsen af en frisisk sproggruppe, mener professor Bo Sjölin fra Kiels universitet, men han peger samtidig på, at friserne selv ikke er helt uden skyld, fordi de kun alt for sjældent træder frem i offentligheden. Der skønnes at være ca. 12.000, som til stadighed taler frisisk og omkring 30.000, der kan tale og forstå frisisk. For tiden underviser 13 lærere ved 23 skoler 650 elever i frisisk.

15. februar: Efter flere afvisninger beslutter kommunerådet i Skovlund sig omsider til at yde 25.000 DM til opførelsen af det danske forsamlingshus i Skovlund.

17. februar: A. P. Møller-Fonden har skænket 900.000 kr. til indretning af seks pensionistboliger i den tidligere Clemens stiftelse i Bredsted. De tyske myndigheder vil støtte projektet med 1,4 mill. kr.

18. februar: Medarbejderne på Flensborg Avis protesterer åbenlyst mod ansættelsen af den nye chefredaktør.

Hermann Tychsens Mindelegat, der uddeles til sydslesvigske, danske skoleelever, som trofast gennem en årrække har kontakt med deres feriehjem i Danmark, uddeles i år til Bente Ohls fra Tønning, som gennem syv år har været i samme feriehjem.

21. februar: Det fortsætter med kritik fra såvel dansk som tysk side mod temaavisen om grænselandet, produceret på Danmarks Journalisthøjskole: »Sjældent har man set et så primitivt tyskerhad og en så osende dansk selvtilfredshed«, skriver professor, dr. phil. Per Øhrgaard i Politiken. Også i læserbreve kritiseres avisen, af Dansk Skoleforening, af lærere og af elever ved danske skoler, som finder den i bladet fremførte sammenligning mellem danske og tyske skoler helt urimelig.

Landsregeringen i Kiel vil nu tage et tidligere SSV-forslag op om en forsøgsordning med 10. klasser foreløbig i to tyske skoler. Dansk Skoleforening håber herefter, at der så også kan blive tilskud til de danske skolers 10. klasser, som hidtil ikke har fået penge fra Kiel.

SSF og SSV i Flensborg giver 2510 DM til istandsættelse af grave på den gamle kirkegård i Flensborg. Pengene hidrører fra punchesalg på Holmen i Flensborg op til jul.

22. februar: Jydske Tidende går i en leder skarpt imod de medarbejderprotester, der har lydt omkring planerne om et chefredaktørskifte på Flensborg Avis, og mener, at den nye redaktør utvivlsomt vil kunne give valuta for pengene.

Også Slesvig-Flensborg amt vil nu økonomisk slutte op om det nordiske universitet, der til oktober starter sit første semester i Flensborg.

Slesvigholstenske landmænd vil oprette en ny organisation, som især skal varetage landmændenes eksistensmuligheder.

23. februar: Helligåndskirken i Flensborg fejrer ved en festgudstjeneste sit 600-års jubilæum.

26. februar: Grænseforeningens formand,

professor H. P. Clausen, afviser i et indlæg i Flensborg Avis angrebene på Grænseforeningen, der har støttet journalisthøjskolens temaavis om grænselandet. Han påpeger, at det ikke er foreningens opgave at udøve censur, selv om der er nævnt ting, der nok burde være skrevet anderledes.

Karl Otto Meyer afviser under skarp protest i landdagen en af forbundsindrigsministeren forelagt pakke af sikkerhedslove, som gennem anvendelse af flere kartoteker ad elektronisk vej lynhurtigt kan fremskaffe oplysninger over en hvilken som helst persons forhold.

28. februar: Den kendte »Røde Haubarg« i Ejdersted, der har gennemgået en omfattende restaurering, åbnes igen for offentligheden.

NORD FOR GRÆNSEN

1. februar: Under stor opmærksomhed fra både dansk og tysk side holder bladet Der Nordschleswiger sit 40-års jubilæum. »Jeg kan ikke se, man bliver en dårligere tysker af at have gået i dansk skole«, siger sydslesvigeren Siegfried Matlok, der blev hjemmetysker og chefredaktør for Der Nordschleswiger.

4. februar: Adjunkt Karlo Christensen, Tønder, afløser fru Lise Hansen, Skærbæk, som formand for amtsprogramrådet i Sønderjylland. Rådet har 15 medlemmer plus en repræsentant for danskheden i Sydslesvig som observatør.

Sønderjyllands amt yder i 1986 et tilskud på 1,4 mill. kr. til Institut for grænseregionsforskning. Samtidig bortfalder statens tilskud, hvilket dog opvejes af, at flere af instituttets medarbejdere samtidig er knyttet til Handelshøjskole Syd, som modtager statsstøtte.

På Kiers Gaard i Højer indvies Det

vestslesvigske Håndarbejdsseminarium, der starter med 26 elever.

5. februar: En ny »åbning« af grænsen er sket. Landmænd, som tidligere kun måtte føre halmtransporter over grænsen ved Padborg og Sæd, kan fremtidig også benytte grænseovergangen Pebersmark.

6. februar: På BdN's lokalgeneralforsamling i Tinglev føres en heftig debat om resultatet af kommunal- og amtsrådsvalget. Valgleder Philipp Iwersen bebuder, at han trækker sig tilbage, da resultatet i kommunen langt fra var tilfredsstillende. Det var ikke lykkedes at få tilstrækkeligt med unge vælgere frem som erstatning for dem, der svigtede.

7. februar: På et delegeretmøde i Bund deutscher Nordschleswiger siger man ja til EF-pakken. Redaktør Siegfried Matlok siger i et foredrag, at Danmark står imellem valget mellem nordisk isolation eller europæisk medansvar, og han henviser til, at

Nordslesvigs EF-gevinst er tæt på en milliard kr.

Direktør Uffe Meyland, Flensborg Avis, siger til Jydske Tidende, at der i den nye tyske radiostation »Radio Schleswig-Holstein« også kan ventes dansksprogede udsendelser, men han tvivler iøvrigt på, at danske firmaer vil være interesserede i at købe reklametid på den nye sender.

12. februar: Der Nordschleswiger mener i en leder, at journalisthøjskolens temaavis om grænselandet er for ensidig og kunne have ønsket en mere konkret stillingtagen.

15. februar: Den konservative mediepolitiske ordfører Flemming Jensen frygter, at en tysk reklameradio »Radio Schleswig-Holstein« vil koste arbejdspladser nord for grænsen, idet tyske firmaer vil vinde en endnu større markedsandel i de områder i Danmark, der kan modtage tysk TV.

Mens Danmarks Naturfredningsforening er imod at tre marskkoge ender som landbrugsland, anser Statens Marskforsøg i Højer en eventuel fredning for at være en alvorlig fare.

17. februar: Socialdemokratiet vil næppe stille sig afvisende, dersom man opfordres til ved næste kommunalvalg at opstille en tysksindet kandidat på partiets liste, oplyser den socialdemokratiske ordfører i Aabenraa byråd Fr. Uldall Hansen. Slesvigsk Parti siger, at de intet kender til et sådant tilbud.

20. februar: Der er i folketinget flertal for en fredning af Tøndermarsken, således at der inden 1. juni kan rejses fredningssag.

19. februar: Det tyske mindretal vil i henhold til en ny lov om bevarelse af kirkebygninger og kirkegårde gå ind for, at også bevaringsværdige tyske gravmæler på sønderjyske kirkegårde tilgodeses. Her tænkes

især på minder om tidligere fremtrædende ledere indenfor mindretallet.

Der Nordschleswiger peger i en leder om baggrunden for børnehavesagen fra Flensborg Sporskifte på forskellene mellem sydslesvigsk dansk og nordslesvigsk tysk skolepolitik og spørger, hvordan reaktionen i et parallelt tilfælde mon ville have været på dansk side. Samtidig peges på, at talrige tysk-nordslesvigske familier af uforståelige grunde sender deres børn i dansk skole.

21. februar: Det tyske blad kræver i et åbent brev til Grænseforeningens formand en forklaring på, hvordan den med statsmidler støttede organisation kan støtte journalisthøjskoleelevers temaavis og dermed tage et medansvar for bladets påstande.

22. februar: Den gamle overlægebolig ved Gram sygehus skal indrettes til »projektskole«, hvis elever står til rådighed for undervisnings- og kulturudvalget under Sønderjyllands amt.

26. februar: En udsendelse i TV-Syd om bladet Der Nordschleswiger gennem 40 år skaber vrede i hjemmetyske kredse. Formanden for Bund deutscher Nordschleswiger Gerhard Schmidt vil stoppe mindretallets støtte til TV-Syd og kræver desuden en undskyldning. Både bestyrelsesformand for TV-Syd Knud Øllgaard og direktør Helge Lorentzen finder det besynderligt, at man har kunnet gå så meget fejl af hinanden og afviser, at udsendelsen var tendentiøs.

27. februar: Ved folkeafstemningen om EF-pakken blev der i Sønderjyllands amt afgivet 96.035 ja-stemmer svarende til 68,3 pct. og 44.576 nej-stemmer, der svarer til 31,7 pct. Valgdeltagelsen var for hele amtet i gennemsnit 75,6 pct.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vojens
Tlf. (04) 54 12 26

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Læs Grænsforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænsforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

SYDBANK

Nykredit **N**
den nye danske kreditforening

Åstrupvej 13
6100 Haderslev
Tlf. (04) 52 70 00

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Nørremarksvej 84 . Tønder . Tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse Sparekassen Sønderjylland

Storegade 12 . Aabenraa . Tlf. (04) 62 15 67, lok. 25
Mandag og tirsdag kl. 9-15; torsdag kl. 9-13

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

**ALM.
BRAND**
AF 1792

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldtvej 10
Tlf. (04) 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. (04) 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. (04) 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:
H. P. Hansensvej 9, 6100 Haderslev, Tlf. (04) 52 17 37.
Ekspeditionens adresse:
Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.
Tlf. (04) 62 46 83, Giro 594 26 82.
Redaktion:
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hansensvej 9, 6100 Haderslev.
Tlf. (04) 52 17 37 (ansvh.).

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj - 28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober - 28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder - Aktiv deltagelse i udgravninger - Indsamling af folkeminder - Medvirken i udstillingsarbejde.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 9.00-13.00

BRF

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

4 måneders kurser med start i henholdsvis januar og september.

Korte sommerkurser.

Tlf. (04) 46 41 12

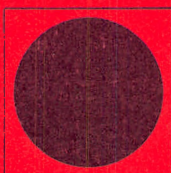
Mogens Hemmingsen

Vi skaffer penge til huse

**Kreditforeningen
Danmark**

Distrikt Sønderjylland
Storegade 31, 1. Postbox 103.
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland